

Comentariu
cultural-istoric al
Vechiului Testament

Comentariu cultural-istoric al Vechiului Testament

John H. Walton
Victor H. Matthews
Mark W. Chavalas

Traducere de:
Silviu Tatu
Luca Crețan
Romana Cuculea

Retipărire

Copyright © 2000 John H. Walton, Victor H. Matthews și Mark W. Chavalas
Ediția originală a fost publicată în limba engleză, cu titlul *The IVP Background Bible Commentary: Old Testament*, de John H. Walton, Victor H. Matthews și Mark W. Chavalas.
Publicat în 2000 de InterVarsity Press, P.O. Box 1400, Downers Grove, IL 60515-1426, SUA.
Tradus cu permisiune.

*Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin editurii Casa Cărții, Oradea.
Orice reproducere sau selecție de texte din această carte este permisă doar cu aprobarea în scris a
editurii Casa Cărții, Oradea.*

Comentariu cultural-istoric al Vechiului Testament

autori: John H. Walton, Victor H. Matthews și Mark W. Chavalas

Copyright © 2014 Casa Cărții

Casa Cărții, Oradea

OP 2, CP 30

410670, Oradea

Tel./Fax: 0259-469 057; 0359-800761; 0728-874975

E-mail: info@ecasacartii.ro

www.ecasacartii.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Walton, John H

Comentariu cultural-istoric al Vechiului Testament / John H. Walton,
Victor H. Matthews, Mark W. Chavalas ; trad.: Silviu Tatu, Luca Crețan,
Romana Cuculea. - Oradea : Casa Cărții, 2014

Index

ISBN 978-606-732-004-6

I. Matthews, Victor H

II. Chavalas, Mark W

III. Tatu, Silviu (trad.)

IV. Crețan, Luca (trad.)

V. Cuculea, Romana (trad.)

222.07

Traducerea: Silviu Tatu, Luca Crețan, Romana Cuculea

Editarea: Fidelia Stroie și Teofil Stanciu

Tehnoredactarea: Vasile Gabrian

Corectura: Timeia Viman

Coperta: Marius Bonce

Consultant de specialitate: Silviu Tatu

Tiparul executat la Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen, Ungaria.

Cuprins

Cuvânt-înainte din partea editurii	7
Prefață	9
Surse folosite de editură	12
Alte resurse pentru contextul cultural al Vechiului Testament	14
Pentateuhul: Introducere	23
Geneza	28
<i>Mitologia Orientului Apropiat antic și Vechiul Testament</i>	<i>30</i>
<i>Relatările despre Potop din Orientul Apropiat antic</i>	<i>38</i>
<i>Religia lui Avraam</i>	<i>48</i>
<i>Rute comerciale majore în Orientul Apropiat antic</i>	<i>74</i>
Exodul	81
<i>Data Exodului</i>	<i>91</i>
Leviticul	128
Numeri	154
Deuteronomul	184
<i>Legământul și tratatele din Orientul Apropiat antic</i>	<i>186</i>
Literatura istorică: Introducere	227
Iosua	230
<i>Informații egiptene despre Canaan și Israel</i>	<i>233</i>
Judecători	261
<i>Climatul politic din Epoca Fierului Timpuriu</i>	<i>282</i>
Rut	298
1 Samuel	303
2 Samuel	346
1 Împărați	381
2 Împărați	413
<i>Campaniile în vest ale lui Tiglat-Pileser al III-lea, 734–732 î.H.</i>	<i>432</i>
1 Cronici	442
<i>Semnificația genealogiilor pentru generațiile postexilice</i>	<i>443</i>
2 Cronici	451
<i>Inscripțiile lui Sanherib</i>	<i>488</i>
<i>Lachiș</i>	<i>489</i>
Ezra	492
Neemia	506
Estera	517
<i>Herodot</i>	<i>518</i>

Literatura poetică și de înțelepciune: Introducere	527
Iov	530
<i>Principiul răsplătirii</i>	532
Psalmii	548
<i>Teme comune</i>	548
<i>Metafore comune pentru Dumnezeu</i>	552
<i>Termeni muzicali</i>	554
Proverbele	601
<i>Influența Proverbelor în Orientul Apropiat antic</i>	602
<i>Cum erau folosite proverbele</i>	603
<i>Proverbele ca adevăr general</i>	606
Eclesiastul	613
Cântarea cântărilor	620
<i>Metafora sexuală</i>	621
Literatura profetică: Introducere	625
Isaia	627
<i>Credințe în viața de după moarte în Israel și în Orientul Apropiat antic</i>	648
Ieremia	689
<i>Sigilii și bule</i>	715
Plângerile lui Ieremia (Lamentații)	736
<i>Lamentațiile cu privire la căderea orașelor în lumea antică</i>	738
Ezechiel	740
Daniel	783
<i>Apocalipsele akkadiene</i>	802
Osea	807
Ioel	816
<i>Ziua Domnului</i>	817
Amos	820
<i>Schimbări economice și sociale în Israelul secolului VIII</i>	824
Obadia	832
Iona	834
Mica	838
Naum	845
Habacuc	850
Țefania	853
Hagai	855
Zaharia	857
<i>Literatura apocaliptică</i>	858
<i>Sumar al legăturilor dintre construirea Templului și vedeniile lui Zaharia</i>	863
Maleahi	869
Glosar	872
Tabele și diagrame	877
Hărți	883
Index de subiecte	890

Cuvânt-înainte din partea editurii

Comentariul cultural-istoric al Vechiului Testament, realizat de profesorii John H. Walton (actualmente la Wheaton College) și colaboratorii săi: Victor H. Matthews (Southwest Missouri State University) și Mark W. Chavalas (University of Wisconsin, La Crosse), a fost publicat pentru prima dată în limba engleză în anul 2000. În tot acest răstimp s-a dovedit a fi o unealtă utilă pentru toți cei interesați de studiul biblic. După cum trădează însăși ordinea numelor, John Walton a scris cea mai mare parte a materialului, fapt confirmat personal de acesta când a vizitat România în anul 2013. Cei trei profesori americani s-au specializat în problematica socio-culturală și istorică a lumii antice și au publicat studii pe aceste subiecte. Preocuparea lor este să ofere contemporanilor noștri instrumentarul necesar pentru înțelegerea textelor străvechi ale Vechiului Testament și să diminueze lipsa de familiaritate a cititorilor cu astfel de texte. Nu înseamnă însă că toate explicațiile sunt unanim acceptate de întregul spectru al specialiștilor Vechiului Testament, ci ele reprezintă cele mai bune explicații pe care autorii le-au putut oferi punctual.

Această lucrare este complementară cu *Dicționarul biblic, Noua enciclopedie a Bibliei* sau cu alte lucrări similare, cu diferența majoră că, potrivit cu specificul unui comentariu, textul biblic este parcurs verset cu verset, fapt ce permite cititorului o corelare foarte la îndemână între pasajul din Scripturi studiat/lecturat și materialul conceput de comentatori. Ca orice lucrare de factură creștină, comentariul de față împarte Vechiul Testament în cele patru secțiuni consacrate: Pentateuhul, cărțile istorice, cărțile poetice și cărțile profetice, individualizând prin materiale introductive fiecare dintre cele patru grupuri mari de cărți biblice. Din loc în loc sunt inserate casete suplimentare în care se detaliază subiecte specifice cărții în discuție. Dintre cele 29 de teme abordate în casete (pe care le găsiți în cuprins) menționăm următoarele: „Relatările despre Potop din Orientul Apropiat antic” în Geneza, „Data Exodului” în Exodul, „Climatul politic din Epoca Fierului Timpuriu” în Iosua, „Herodot” în Estera, „Termeni muzicali” în Psalmii, „Cum erau folosite proverbele” în Proverbele, „Credințe în viața de după moarte în Israel și în Orientul Apropiat antic” în Isaia, „Ziua Domnului” în Ioel, „Literatura apocaliptică” în Zaharia.

Chiar dacă o lucrare de referință ar impune folosirea unui aparat critic amplu și referințe bibliografice detaliate pentru fiecare informație oferită, în cazul comentariului de față s-a optat pentru o variantă mai accesibilă publicului larg. Documentele primare, inscripțiile și vestigiile arheologice nu sunt decât arareori citate, evitându-se astfel atât aglomerarea lucrării cu elemente tehnice, cât și extinderea semnificativă a unui tom deja foarte consistent (aproape 900 de pagini). Credibilitatea informației este girată, așadar, doar de credibilitatea autorilor ca specialiști pe domeniul lor. Această lipsă este suplinită totuși prin listele bibliografice incluse la începutul acestui volum. Între cei care semnează

lucrările recomandate ca lectură suplimentară se regăsesc atât autori evrei, cât și creștini, iar dintre cei din urmă – autori evanghelici de diverse nuanțe.

Lumea Vechiului Testament se află la o distanță de cel puțin 2 500 de ani de cititorul contemporan. Deși omul și preocupările sale fundamentale nu s-au schimbat substanțial pe parcursul mileniilor de istorie scrisă, există numeroase aspecte specifice lumii antice care au nevoie de interpretare pentru că se leagă de realități care au dispărut între timp sau cel puțin s-au estompat de-a lungul vremii. Cititorului i se oferă informații despre relațiile sociale, ocupațiile și legislația care le governa. Tot aici se încadrează detaliile privitoare la popoare, minorități etnice și subdiviziunile poporului: triburi (seminții), clanuri, case părintești (familii).

Contextul cultural oferă alte particularități: obiceiuri legate de activitățile agricole din timpul anului (semănat, secerat, treierat, călcatul strugurilor în teasc) și de evenimentele sociale ale vieții umane (naștere, circumcizie, logodnă, cununie, deces, dușmănie, împăcare), îmbrăcăminte, încălțăminte, hrană. Întrucât viața religioasă este prioritară în Vechiul Testament, se acordă atenție diverselor detalii privitoare la cultele religioase (atât monoteismul iahvist, cât și diversele culte politeiste cu care se află în opoziție), ritualurile religioase, sărbătorile, dar și unor elemente specifice spiritualității (postul, rugăciunea, cântarea, dansul, zeciuiala, dărnicia, pocăința, meditarea la Scripturi și memorarea lor). Adeseori limbajul artistic înglobează cel mai bine aspectele legate de mentalitățile unei comunități, motiv pentru care figurile stilistice sunt frecvent explicate.

Contextul istoric aduce în discuție problematica situațiilor geografice, a datelor (calendarul) și a evenimentelor petrecute. Evenimentele biblice sunt interpretate de o manieră integrată cu ajutorul hărților (din text și de la sfârșitul cărții) și al descrierilor geografice. Suplimentar, sunt oferite (tot la finalul cărții) patru tabele sinoptice cu tăblițele cuneiforme, inscripțiile, textele legislative și alte piese literare relevante pentru studiul Vechiului Testament. Cronologia Palestinei este studiată comparativ cu istoria Imperiului Hitit, Egiptean și a civilizațiilor mesopotamiene. Informarea rapidă pe un subiect de interes este facilitată de glosarul de termeni și de indexul tematic de la sfârșitul comentariului.

Comentariul cultural-istoric al Vechiului Testament este un instrument complex, iar eficiența utilizării sale crește prin exercițiu. Cu cât ne îndepărtăm mai mult de lumea Orientului Apropiat antic, cu atât un asemenea comentariu devine o unealtă mai indispensabilă studiului atent al Vechiului Testament. Fără îndoială, *Comentariul cultural-istoric al Vechiului Testament* nu trebuie să ia locul studierii Vechiului Testament ca atare, dar cu siguranță poate facilita familiarizarea cititorului cu particularitățile lumii în care a fost scris, astfel încât, în ultimă instanță, studiul Vechiului Testament devine mai rodnic.

Conf. univ. dr. Silviu Tatu
profesor de exegeza și teologia Vechiului Testament
Institutul Teologic Penticostal, București

Prefață

Cartea aceasta reprezintă o încercare de a acoperi o anumită nișă din domeniul vast al comentariilor biblice într-un singur volum. Am exclus din discuție diverse elemente precum teologia, structura literară, sensul cuvintelor, istoria erudiției și așa mai departe, și ne-am focalizat asupra informațiilor referitoare la contextul biblic.

Poate se întrebă cineva ce semnificație au informațiile contextuale pentru interpretarea textului. La ce ne ajută să știm lucrurile pe care ni le furnizează acest comentariu? Observăm pe bună dreptate că mesajul teologic al Bibliei nu se bazează pe cunoașterea locurilor și a contextului cultural. Observăm, de asemenea, că oricâte dovezi istorice și arheologice s-ar strânge pentru a atesta, de exemplu, exodul israeliților din Egipt, acestea nu au cum să arate modul în care a fost orchestrat de Dumnezeu –, iar implicarea lui Dumnezeu este mesajul cel mai important al autorului biblic. Prin urmare, ce rost are să ne pierdem timpul și energia încercând să înțelegem contextul cultural, istoric, geografic și arheologic al israeliților?

Scopul acestei cărți nu este unul apologetic, deși cu siguranță, sunt informații care s-ar preta anumitor discuții apologetice. Cu toate acestea, selecția și prezentarea datelor nu s-a făcut conform unui plan apologetic. Încercăm să punem în valoare cultura israeliților și concepția lor despre lume și viață. De ce? Atunci când citim Biblia ca o comunitate a credinței, vrem să beneficiem cât mai mult de conținutul teologic. Așadar, oamenii obișnuiesc să caute în detalii semnificația teologică. Există tendința de a desluși în text propriile prejudecăți culturale, precum și propriile perspective și concepții despre lume și viață ca o bază pentru înțelegerea semnificației teologice atunci când nu suntem atenți la diferențele care au existat în gândirea israeliților. Societatea extinsă din Orientul Apropiat antic este importantă prin faptul că este, de multe ori, o fereastră spre cultura israeliților. Cartea aceasta, prin sondarea modului de gândire al israeliților sau al celor din Orientul Apropiat antic, poate să îl ajute pe interpret să evite concluziile eronate în multe situații. De exemplu, semnificația teologică a stâlpului de foc, a țapului ispășitor sau a pietrelor „Urim și Tumim” poate fi înțeleasă altfel atunci când ne raportăm la cultura generală a Orientului Apropiat antic.

Identificarea similarităților nu s-a făcut prin raportarea strictă la anumite perioade. Recunoaștem că ocurența anumitor elemente culturale din Ugarit de la mijlocul secolului II s-ar putea să nu aibă nicio legătură cu gândirea israeliților de la mijlocul secolului I. Totuși, nu de puține ori am vrut să arătăm doar că anumite idei sau concepții au existat în culturile din Orientul Apropiat antic. Se prea poate ca asemenea idei să fi reprezentat aspecte ale unei matrici culturale generale ale lumii antice. Le dăm doar ca exemple ale modului de gândire specific lumii antice. Aceste informații trebuie folosite cu precauție, totuși, pentru că nu ne putem asuma o omogenitate completă de-a lungul epocilor, al regiunilor

sau al grupurilor etnice din Orientul Apropiat antic. În zilele noastre, de exemplu, este deplasat să vorbim despre „cultura europeană” știind ce diferențe semnificative sunt între italieni și elvețieni, de exemplu. Am încercat să fim sensibili la aceste lucruri, însă nu am impus limite stricte informațiilor pe care le oferim.

Chestiunea în discuție nu este dacă israeliții „au împrumutat” de la vecinii lor sau nu. Nu încercăm să găsim un parcurs literar și nici nu credem că trebuie să dovedim faptul că israeliții au fost familiari cu anumite opere literare pentru a fi folosit motive similare. Am evitat termeni precum „influență” sau „impact” în discuția despre asimilarea informației. Încercăm să studiem acele elemente care e posibil să facă parte din moștenirea culturală a Orientului Apropiat antic. Acea moștenire este reflectată probabil în diferite opere literare, însă israeliții nu trebuiau neapărat să cunoască sau să fie influențați de acele opere literare. Acestea pur și simplu fac parte din matricea culturală comună. Procesul revelației lui Dumnezeu presupune ca El să se arate binevoitor față de noi, să se acomodeze la umanitatea noastră, să se exprime folosind un limbaj și metafore uzuale. Nu ar trebui să ne surprindă faptul că multe dintre elementele comune au fost adoptate, uneori adaptate, iar altele, total modificate sau transformate, însă au fost folosite pentru a împlini planul lui Dumnezeu. Am fi surprinși dacă nu ar fi așa, totuși. Comunicarea presupune o serie de convenții și înțelegeri comune. Atunci când vorbim de „orarul de vară”, presupunem că interlocutorul înțelege această convenție culturală strictă și nu stăm să-i explicăm. Un om dintr-o eră sau cultură diferită în care nu se obișnuiește să se schimbe ceasul va fi absolut nedumerit de această expresie. Ar trebui să se familiarizeze cu cultura noastră ca să înțeleagă. La fel de adevărat este atunci când încercăm să pătrundem literatura israelită. Astfel, pentru a înțelege circumcizia în contextul lui Israel, este necesar să înțelegem forma acesteia din Orientul Apropiat antic. Pentru a aprecia semnificația jertfei în Israel, este necesar să o comparăm cu semnificația acesteia în lumea antică. Deși ne lovim de anumite probleme greu de soluționat uneori atunci când căutăm să ne documentăm, faptul că tratăm cu ignoranță acele probleme, nu înseamnă că ele nu există. Și faptul că ne-am documentat are mai multe urmări pozitive decât negative.

Uneori furnizăm informații doar pentru a satisface curiozitatea. Ca profesori, ne-am dat seama că cel mai mult dezvoltăm în studenții noștri curiozitatea față de text și încercăm, apoi, să satisfacem, întrucâtva, acea curiozitate. Totodată, se poate întâmpla de multe ori să dăm viață lumii biblice – făcând din noi cititori atenți și avizați. Informațiile dintr-un articol nu sunt neapărat date pentru a interpreta textul mai ușor, ci doar pentru a furniza informații cât se poate de pertinente pentru interpretarea textului. Astfel, informațiile din Iov 38 privind imaginile mitologice despre Creație din Orientul Apropiat antic nu trebuie să ne constrângă să considerăm gândirea din cartea lui Iov în aceeași termeni. Datele sunt furnizate pur și simplu pentru comparație.

Cartea aceasta se dorește a satisface piața celor neavizați mai mult decât comunitățile academice și științifice. Dacă ar fi să adnotăm fiecare informație în parte astfel încât colegii noștri să ajungă la resurse și să verifice publicațiile originale, ne-am trezi la final cu o lucrare în multe volume, prea detaliată pentru a le mai folosi celor neavizați, cărora urmărim să le facem un serviciu. Chiar dacă ni se pare, adesea, cumplit să ometem trimiterile

la reviste și cărți, recunoaștem că avem o datorie față de colegii noștri și sperăm că puținele referințe bibliografice pe care le furnizăm îi vor îndruma pe cititori spre acestea. În plus, am încercat să fim foarte atenți cu informațiile și ideile privind dreptul de proprietate ca să menținem un standard de integritate. Un alt lucru care decurge din faptul că țintim piața celor neavizați este aceea că trimiterile la literatura primară nu sunt, inevitabil, întru totul exacte. În loc să menționăm sursa și referințele textului, a trebuit să ne rezumăm la a spune: „Legile babiloniene cuprind” sau „regulile hitite includ”. Știind că cei mai mulți nu vor avea oportunitatea sau înclinația de a căuta în text și că multe citate vor fi obscure și inaccesibile nespecialiștilor, am făcut eforturi în special pentru a furniza informații pertinente mai degrabă decât pentru a oferi o pistă de cercetare. Admitem că aceasta îi va frustra pe cei cărora le place să culeagă mai multe informații de la sursă. Putem doar să recomandăm revenirea asupra listei bibliografice pe care am întocmit-o și extragerea informațiilor de acolo. Pentru cititorul nefamiliarizat cu anumiți termenii care apar în mod repetat, am pus un glosar ajutător la finalul cărții. Caracterele îngroșate în text îl îndreaptă pe cititor spre termenii din glosar.

Pentru cititorul neavizat, e posibil ca informația să producă uneori confuzie. Obiectivul nostru a fost să furnizăm informații, nu să intrăm în detalii explicând cum ar trebui folosită informația sau ce ne dovedește și ce nu. La fel de bine, cititorul poate să se întrebe adesea ce anume trebuie să facă cu informația. În multe cazuri, informația s-ar putea să nu-i folosească la nimic, însă cititorul care deține informația nu va mai face cu textul ceea ce nu trebuie să facă. De exemplu, informația despre „cercul pământului” din Isaia 40:22 s-ar putea să nu îl edifice pe cititorul nedumerit care încearcă să-și explice din punct de vedere teologic ideile depășite din Biblie despre forma pământului, însă îi va furniza suficientă informație pentru a evita concepția greșită că textul include idei științifice moderne. La modul și mai general, nădăjduim că chiar și atunci când anumite informații sunt inutile într-un anumit context, vor fi și mai mult apreciate modurile nenumărate în care Israel și Vechiul Testament reflectă moștenirea culturală a Orientului Apropiat antic.

Surse folosite de editură

Versiuni ale Bibliei

BO: Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a P.F. Teotist, cu aprobarea Sfântului Sinod, București, Editura IBMBOR, 1982 (retipărită în 2001).

BVA: Biblia sau Sfânta Scriptură, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, varinata online.

KJV: King James Version, varianta online.

LXX: Septuaginta (traducere coordonată de Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu, Monica Broșteanu), Iași, Polirom, 2004–2011.

NIV: New International Version, varinata online.

NTR: Biblia Noua traducere în limba română, International Bible Society, prima ediție, 2007.

RSV: Revised Standard Version of the Bible, varianta online.

VDC: Biblia traducerea Dumitru Cornilescu.

Cărți de referință generale

Notă: Am folosit cărțile din această listă pentru identificarea unor titluri ale textelor străvechi, pentru echivalarea unor nume (mai ales ale celor care nu apar în *Dicționarul enciclopedic* al Academiei Române) și pentru traducerea citatelor – acolo unde au fost disponibile în limba română. Trebuie precizat însă că există variații în ce privește numele sau titlurile textelor antice chiar și în cuprinsul lucrărilor aceluiași autor. Tutmes, de pildă, apare în literatura românească de specialitate și ca Tutmose; Șulgi apare și ca Sulghi sau Sulgi. Cum spațiul nu permite o listă exhaustivă cu nume și variante, am optat de fiecare dată pentru o singură variantă de transcriere. Există și deosebiri care apar din pricina anumitor decalaje documentare sau de traducere între specialiștii români și cei străini (numele egiptean care în engleză este preluat sub forma Neferti figurează în românește ca Neferrohu, iar numele zeului mesopotamian transcris Anzu, în engleză, a rămas încă Zu în literatura românească – se pare că această formă era o eroare mai veche de transliterare). Opțiunile editurii au mers toate în direcția facilitării unui acces cât mai rapid și mai simplificat la traducerile românești ale textelor străvechi.

Daniel, Constantin, *Civilizația asiro-babiloniană*, București, Ed. Sport-Turism, 1981.

— — —, *Civilizația Egiptului antic*, București, Ed. Sport-Turism, 1976.

— — —, *Civilizația sumeriană*, București, Ed. Sport-Turism, 1983.

— — —, *Orientalia mirabilia I*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, seria „Bibliotheca Orientalis”, 1975.

— — —, *Scripta aramaica*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, seria „Bibliotheca Orientalis”, 1980.

- Daniel, Constantin (trad.), *Gândirea egipteană antică în texte*, București, Ed. Științifică, seria „Bibliotheca Orientalis”, 1974.
- Daniel, Constantin; Ion Acsan (trad.), *Faraonul Kheops și vrăjitorii. Povestirile Egiptului antic*, București, Minerva (BPT), 1977.
- Daniel, Constantin; Ion Acsan (trad.), *Tăblițele de argilă. Scrieri din Orientul antic*, București, Minerva (BPT), 1981.
- Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989.
- Losch, Richard R., *Dicționar enciclopedic de personaje biblice*, Oradea, Casa Cărții, 2014.
- Negoiță, Athanase (trad.), *Gândirea asiro-babiloniană în texte*, cu un *Studiu introductiv* de Daniel, Constantin, București, Ed. Științifică, seria „Bibliotheca Orientalis”, 1975.
- Negoiță, Athanase (trad.), *Gândirea feniciană în texte*, cu un *Studiu introductiv* de Constantin Daniel, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, seria „Bibliotheca Orientalis”, 1979.
- Negoiță, Athanase (trad.), *Gândirea hitită în texte*, cu un *Studiu introductiv* de Constantin Daniel, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, seria „Bibliotheca Orientalis”, 1986.
- Posener, Georges, *Enciclopedia civilizației și artei egiptene*, trad. Radu Florescu și Gloria Ceacalopol, București, Meridiane, 1974.

Alte resurse pentru contextul cultural al Vechiului Testament

Lista cuprinde câteva surse importante pe care le considerăm utile în ce privește dezvoltarea informației prezentate. Nu este o „bibliografie elementară” în sensul că anumite surse dintre cele menționate în listă sunt prea tehnice sau sofisticate. Nu este nici o bibliografie cuprinzătoare – sunt multe lucrări faimoase, chiar lucrări de valoare omise. Totuși acestea vor fi lucrările importante la care poate face apel cititorul interesat de mai multe informații sau discuții despre temele prezentate.

Cărți de referință generale

Biblical Archaeologist. Acum *Near Eastern Archaeology*.

Biblical Archaeology Review.

Boardman, John, et al., ed., *The Cambridge Ancient History*, Cambridge, Cambridge University Press, 1970.

Botterweck, G. Johannes, și Helmer Ringgren, ed., *Theological Dictionary of the Old Testament*, Grand Rapids, Eerdmans, 1975–.

Bromiley, Geoffrey, ed., *The International Standard Bible Encyclopedia*, Grand Rapids, Eerdmans, 1988.

Douglas, J.D., ed., *The Illustrated Bible Dictionary*, Wheaton, Tyndale House, 1980.

Freedman, D.N., ed., *The Anchor Bible Dictionary*, New York, Doubleday, 1992.

Hallo, W.W., și K.L. Younger, ed., *Context of Scripture*, Leiden, Brill, 1997.

Mazar, Benjamin, ed., *Views of the Biblical World*, Jerusalem, International Publications, 1959.

— — —, ed., *World History of the Jewish People*, Jerusalem, Masada, 1963–1979, Meyers, Eric, ed., *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, New York, Oxford University Press, 1997.

Pritchard, James, ed., *Ancient Near East in Pictures*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1954.

— — —, *Ancient Near Eastern Texts*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1969.

Reiner, Erica, et al., ed., *Chicago Assyrian Dictionary*, Chicago, University of Chicago Press, 1956–.

Ryken, Leland, et al., ed., *Dicționar de imagini și simboluri biblice*, Oradea, Casa Cărții, 2011.

Sasson, Jack, *Civilizations of the Ancient Near East*, New York, Scribner's, 1995, Stern,

Ephraim, ed., *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land*, New York, Simon & Schuster, 1993.

Van der Toorn, Karel, et al., ed., *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, Leiden, Brill, 1995.

VanGemeren, Willem, ed., *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*, Grand Rapids, Zondervan, 1997.

Cărți despre anumite aspecte ale contextului biblic

Aberbach, Moshe, *Labor, Crafts and Commerce in Ancient Israel*, Jerusalem, Magnes, 1994.

- Ackerman, Susan, *Under Every Green Tree, Popular Religion in Sixth-Century Judah*, Harvard Semitic Monographs 46, Atlanta, Scholars, 1992.
- Aharoni, Yohanan, *The Land of the Bible*, Philadelphia, Westminster Press, 1979.
- Amiet, Pierre, *Art of the Ancient Near East*, New York, Abrams, 1980.
- Anderson, B.W., *Gemstones for Everyman*, New York, Van Nostrand Reinhold, 1976.
- Baines, John, and Jaromír Málek, *Atlas of Ancient Egypt*, New York, Facts on File, 1980.
- Beckman, Gary, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta, Scholars, 1996.
- Beitzel, Barry, *The Moody Atlas of Bible Lands*, Chicago, Moody Press, 1985.
- Berquist, Jon, *Judaism in Persia's Shadow*, Minneapolis, Fortress, 1995.
- Borowski, Oded, *Agriculture in Iron Age Israel*, Winona Lake, Ind., Eisenbrauns, 1987.
- — —, *Every Living Thing*, Walnut Creek, Calif., Alta Mira, 1998.
- Bottéro, Jean, *Mesopotamia*, Chicago, University of Chicago Press, 1992.
- Cansdale, George, *All the Animals of the Bible Lands*, Grand Rapids, Zondervan, 1970.
- Chirichigno, Gregory, *Debt-Slavery in Israel and the Ancient Near East*, Sheffield, U.K., JSOT, 1993.
- Clifford, R.J., *Creation Accounts in the Ancient Near East and the Bible*, Washington, D.C., Catholic Biblical Association, 1994.
- Cook, J.M., *The Persian Empire*, New York, Schocken, 1983.
- Crenshaw, James C, *Education in Ancient Israel*, New York, Doubleday, 1998.
- Cross, F.M., *Canaanite Myth and Hebrew Epic*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1971.
- Cryer, Frederick H., *Divination in Ancient Israel and Its Near Eastern Environment*, Sheffield, U.K., JSOT, 1994.
- Currid, John, *Ancient Egypt and the Old Testament*, Grand Rapids, Baker, 1997.
- Dalley, Stephanie, *Myths of Mesopotamia*, New York, Oxford University Press, 1991.
- Davies, W.D., et al., *The Cambridge History of Judaism*, vol. 1, *The Persian Period*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984.
- Dearman, Andrew, *Religion and Culture in Ancient Israel*, Peabody, Mass., Hendrickson, 1992.
- Eshkenazi, Tamara, and Kent Richards, ed., *Second Temple Studies*, Sheffield, U.K., Sheffield Academic Press, 1994.
- Fisher, Loren R., ed., *Ras Shamra Parallels 2*, Roma, Pontifical Biblical Institute, 1975.
- Forbes, R.J., *Studies in Ancient Technology*, 9 vol., Leiden, Brill, 1964–.
- Foster, Benjamin, *From Distant Days*, Bethesda, Md., CDL, 1995.
- Frankfort, Henri, *Before Philosophy*, Baltimore, Penguin, 1946.
- Fritz, Volkmar, *The City in Ancient Israel*, Sheffield, U.K., Sheffield Academic Press, 1995.
- Gammie, John, și L.G. Perdue, ed., *The Sage in Israel and the Ancient Near East*, Winona Lake, Ind., Eisenbrauns, 1990.
- Gershevitch, Ilya, ed., *The Cambridge History of Iran*, vol. 2, *The Median and Achaemenid Periods* Cambridge, Cambridge University Press, 1985.
- Gower, Ralph, *The New Manners and Customs of Bible Times*, Chicago, Moody Press, 1987.
- Grabbe, Lester, *Judaism from Cyrus to Hadrian*, Minneapolis, Fortress, 1992.
- Haran, Menahem, *Temples and Temple Service in Ancient Israel*, Winona Lake, Ind., Eisenbrauns, 1985.
- Hepper, F. Nigel, *Baker Encyclopedia of Bible Plants*, Grand Rapids, Baker, 1992.
- Hill, Andrew, *Enter His Courts with Praise*, Grand Rapids, Baker, 1993.

- Hillers, D.R., *Covenant, The History of a Biblical Idea*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1969.
- Hoerth, Alfred, *Archaeology and the Old Testament*, Grand Rapids, Baker, 1998.
- Hoerth, Alfred, Gerald Mattingly, and Edwin Yamauchi, *Peoples of the Old Testament World*, Grand Rapids, Baker, 1994.
- Horowitz, Wayne, *Mesopotamian Cosmic Geography*, Winona Lake, Ind., Eisenbrauns, 1998.
- Jacobsen, Thorkild, *The Harps That Once...*, New Haven, Conn., Yale University Press, 1987.
- — —, *Treasures of Darkness*, New Haven, Conn., Yale University Press, 1976.
- Keel, Othmar, *The Symbolism of the Biblical World*, New York, Seabury Press, 1978.
- Keel, Othmar, and Christoph Uehlinger, *Gods, Goddesses and Images of God in Ancient Israel*, Minneapolis, Fortress, 1998.
- King, Philip, *Hosea, Amos, Hosea, Micah: An Archaeological Commentary*, Philadelphia, Westminster Press, 1988.
- Kitchen, Kenneth A., *The Third Intermediate Period in Egypt*, Warminster, U.K., Aris & Phillips, 1986.
- Kloos, Carola, *Yhwh's Combat with the Sea*, Leiden, Brill, 1986.
- Kuhrt, Amélie, *The Ancient Near East, 3000–330 B.C.*, Londra, Routledge, 1997.
- Lambert, W.G., *Babylonian Wisdom Literature*, Oxford, Clarendon Press, 1960.
- Lichtheim, Miriam, *Ancient Egyptian Literature*, Berkeley, University of California Press, 1980.
- Matthews, Victor, *Manners and Customs in the Bible*, Peabody, Mass., Hendrickson, 1988.
- Matthews, Victor, și Donald Benjamin, *The Social World of Ancient Israel, 1250–587 B.C.E.*, Peabody, Mass., Hendrickson, 1993.
- — —, *Old Testament Parallels: Laws and Stories from the Ancient Near East*, ed. a II-a, New York, Paulist, 1997.
- Mazar, Amihai, *Archaeology of the Land of the Bible*, New York, Doubleday, 1990.
- McNutt, P.M., *The Forging of Israel: Iron Technology, Symbolism and Tradition in Ancient Society*, Sheffield, U.K., Almond, 1990.
- Millard, Alan, *Treasures from Bible Times*, Tring, U.K., Lion, 1985.
- Miller, J. Maxwell, și John Hayes, *A History of Ancient Israel and Judah*, Philadelphia, Westminster Press, 1986.
- Miller, Patrick D., *They Cried to the Lord*, Louisville, Fortress, 1994.
- Moore, Carey, *Studies in the Book of Esther*, New York, Ktav, 1982.
- Moran, William L., *The Amarna Letters*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1992.
- Morenz, Siegfried, *Egyptian Religion*, Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1973.
- Nemet-Nejat, Karen Rhea, *Daily Life in Ancient Mesopotamia*, Westport, Conn., Greenwood, 1998.
- Oppenheim, A.L., *Ancient Mesopotamia: Portrait of a Dead Civilization*, Chicago, University of Chicago Press, 1964.
- — —, *Interpretation of Dreams in the Ancient Near East*, TAPS 46, nr 3, Philadelphia, American Philosophical Society, 1956.
- Parker, Simon, *Ugaritic Narrative Poetry*, Atlanta, Scholars, 1997.
- Paul, Shalom, și William Dever, *Biblical Archaeology*, Jerusalem, Keter, 1973.
- Perdue, Leo G., et al., ed., *Families in Ancient Israel*, Louisville, Westminster John Knox, 1997.
- Pitard, Wayne, *Ancient Damascus*, Winona Lake, Ind., Eisenbrauns, 1987.
- Rasmussen, Carl, *NIV Atlas of the Bible*, Grand Rapids, Zondervan, 1989.

- Redford, D.B., *Egypt, Canaan, and Israel in Ancient Times*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1992.
- Reiner, Erica, *Astral Magic in Babylonia*, Philadelphia, American Philosophical Society, 1995.
- Reviv, Hanoch, *The Elders in Ancient Israel*, Jerusalem, Magnes, 1989.
- Roaf, Michael, *Cultural Atlas of Mesopotamia and the Ancient Near East*, New York, Facts on File, 1990.
- Rogerson, John, *Atlas of the Bible*, New York, Facts on File, 1985.
- Roth, Martha, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Atlanta, Scholars, 1995.
- Saggs, H.W.F., *Encounter with the Divine in Mesopotamia and Israel*, Londra, Athlone, 1978.
- — —, *The Greatness That Was Babylon*, New York, Mentor, 1962.
- — —, *The Might That Was Assyria*, Londra, Sidgwick & Jackson, 1984.
- Selms, Adrianus van, *Marriage and Family Life in Ugaritic Literature*, Londra, Luzac, 1954.
- Shafer, Byron E., ed., *Religion in Ancient Egypt*, Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1991.
- Snell, Daniel, *Life in the Ancient Near East*, New Haven, Conn., Yale University Press, 1997.
- Stadelmann, Luis, *The Hebrew Conception of the World*, Roma, Biblical Institute, 1970.
- Stillman, Nigel, and Nigel Tallis, *Armies of the Ancient Near East*, Sussex, U.K., War Games Research, 1984.
- Thiele, Edwin, *The Mysterious Numbers of the Hebrew Kings*, Grand Rapids, Zondervan, 1983.
- Thompson, J.A., *Handbook of Life in Bible Times*, Downers Grove, Ill., InterVarsity Press, 1986.
- Tromp, Nicholas, *Primitive Conceptions of Death and the Nether World in the Old Testament*, Roma, Pontifical Biblical Institute, 1969.
- Van der Toorn, Karel, *From Her Cradle to Her Grave*, Sheffield, U.K., JSOT, 1994.
- — —, *Sin and Sanction in Israel and Mesopotamia*, Assen, Neth., Van Gorcum, 1985.
- Vaux, Roland de, *Ancient Israel*, New York, McGraw-Hill, 1961.
- Walton, John H., *Ancient Israelite Literature in Its Cultural Context*, Grand Rapids, Zondervan, 1989.
- Weinfeld, Moshe, *Social Justice in Ancient Israel*, Minneapolis, Fortress, 1995.
- Wiseman, D.J., *Nebuchadrezzar and Babylon*, New York, Oxford University Press, 1985.
- Wright, Christopher J.H., *God's People in God's Land*, Grand Rapids, Eerdmans, 1990.
- Wright, David, *The Disposal of Impurity*, Atlanta, Scholars, 1987.
- Yadin, Yigael, *The Art of Warfare in Biblical Lands*, Londra, Weidenfeld & Nicolson, 1963.
- Yamauchi, Edwin, *Persia and the Bible*, Grand Rapids, Baker, 1990.
- Younger, Lawson, *Ancient Conquest Accounts*, Sheffield, U.K., JSOT, 1990.
- Zohary, Michael, *Plants of the Bible*, Cambridge, Cambridge University Press, 1982.

Comentarii și alte resurse

Geneza

- Hamilton, Victor, *The Book of Genesis*, 2 vol., New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids, Eerdmans, 1990, 1995.
- Sarna, Nahum, *JPS Torah Commentary: Genesis*, Philadelphia, Jewish Publication Society, 1989.
- Wenham, Gordon, *Genesis*, 2 vol., Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1987, 1994.

Exodul

- Beegle, Dewey, *Moses: The Servant of Yahweh*, Grand Rapids, Eerdmans, 1972.
 Davis, John, *Moses and the Gods of Egypt*, Grand Rapids, Baker, 1971.
 Durham, John, *Exodus*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1987.
 Kelm, George, *Escape to Conflict*, Ft. Worth, Tex., IAR, 1991.
 Sarna, Nahum, *Exploring Exodus*, New York, Schocken, 1986.
 — — —, *JPS Torah Commentary: Exodus*, Philadelphia, Jewish Publication Society, 1991.

Leviticul

- Grabbe, Lester, *Leviticus*, Old Testament Guides, Sheffield, U.K., JSOT, 1993.
 Hartley, John, *Leviticus*, Word Biblical Commentaries, Dallas, Word, 1992.
 Levine, Baruch, *JPS Torah Commentary: Leviticus*, Jewish Publication Society, 1989.
 Milgrom, Jacob, *Leviticus 1–16*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1991.
 Wenham, Gordon, *The Book of Leviticus*, New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids, Eerdmans, 1979.

Numeri

- Ashley, Timothy, *The Book of Numbers*, New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids, Eerdmans, 1993.
 Levine, Baruch, *Numbers 1–20*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1993.
 Milgrom, Jacob, *JPS Torah Commentary: Numbers*, Philadelphia, Jewish Publication Society, 1990.
 Wenham, Gordon, *Numbers*, Tyndale Old Testament Commentaries, Downers Grove, Ill., InterVarsity Press, 1981.

Deuteronomul

- Tigay, Jeffrey, *JPS Torah Commentary: Deuteronomy*, Philadelphia, Jewish Publication Society, 1996.
 Weinfeld, Moshe, *Deuteronomy 1–11*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1991.

Iosua

- Boling, Robert G, *Joshua*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1982.
 Hess, Richard, *Joshua*, Tyndale Old Testament Commentaries, Downers Grove, Ill., InterVarsity Press, 1996.

Judecători

- Block, Daniel I, *Judges/Ruth*, New American Commentary, Nashville, Broadman & Holman, 1999.
 Boling, Robert G, *Judges*, New York, Doubleday, 1975.

Rut

- Bush, Frederic, *Ruth/Esther*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1996.
 Campbell, Edward F, *Ruth*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1975.
 Hubbard, Robert, *The Book of Ruth*, New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids, Eerdmans, 1988.

1–2 Samuel

Bergen, Robert, *1 & 2 Samuel*, New American Commentary, Nashville, Broadman & Holman, 1996.

McCarter, P. Kyle, *Samuel*. 2 vol., Anchor Bible, New York, Doubleday, 1980, 1984.

1–2 Împărați

Cogan, Mordecai, și Hayim Tadmor, *2 Kings*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1988.

Gray, John, *1 & 2 Kings*, Old Testament Library, Louisville, Westminster John Knox, 1970.

Jones, G.H., *1 & 2 Kings*, New Century Bible, Grand Rapids, Eerdmans, 1984.

Wiseman, D.J., *1 & 2 Kings*, Tyndale Old Testament Commentaries, Downers Grove, Ill., InterVarsity Press, 1993.

1–2 Cronici

Braun, Roddy, *1 Chronicles*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1986.

Dillard, Raymond, *2 Chronicles*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1986.

Japhet, Sara, *1 & 2 Chronicles*, Old Testament Library, Louisville, Westminster John Knox, 1993.

Selman, M.J., *1 & 2 Chronicles*, 2 vol., Tyndale Old Testament Commentaries, Downers Grove, Ill., InterVarsity Press, 1994.

Williamson, H.G.M., *1 & 2 Chronicles*, New Century Bible, Grand Rapids, Eerdmans, 1982.

Ezra, Neemia, Estera

Bush, Frederic, *Ruth/Esther*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1996.

Clines, D.J.A., *Ezra, Nehemiah, Esther*, New Century Bible, Grand Rapids, Eerdmans, 1984.

Fensham, Charles, *The Books of Ezra and Nehemiah*, New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids, Eerdmans, 1982.

Fox, Michael V., *Character and Ideology in the Book of Esther*, Columbia, University of South Carolina Press, 1991.

Williamson, H.G.M., *Ezra and Nehemiah*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1985.

Yamauchi, Edwin, *Ezra and Nehemiah*, Expositors Bible Commentary 4, ed. F. Gaebelein, Grand Rapids, Zondervan, 1988.

Iov

Clines, D.J.A., *Job 1–20*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1989.

Habel, Norman, *Job*, Old Testament Library, Louisville, Westminster John Knox, 1985.

Hartley, John, *The Book of Job*, New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids, Eerdmans, 1988.

Pope, Marvin, *Job*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1965.

Psalmii

Allen, Leslie, *Psalms 101–150*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1983.

Anderson, A.A., *Psalms*, 2 vol., New Century Bible, Grand Rapids, Eerdmans, 1972.

Avishur, Yitzhak, *Studies in Hebrew and Ugaritic Psalms*, Jerusalem, Magnes, 1994.

Craigie, Peter C., *Psalms 1–50*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1983.

Dalglisch, E.R., *Psalms 51 in the Light of Ancient Near Eastern Patternism*, Leiden, Brill, 1962.

Goulder, M.D., *The Psalms of the Sons of Korah*, Sheffield, U.K., JSOT, 1982.

- Kraus, H.-J., *Psalms 1–59*, Continental Commentaries, Minneapolis, Augsburg, 1988.
 Sarna, Nahum, „Psalms, Book of”, în *Encyclopaedia Judaica*, ed. Cecil Roth, col. 1316–1322, Jerusalem, Keter, 1973.
 Tate, Marvin, *Psalms 51–100*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1990.
 Weiser, Artur, *The Psalms*, Old Testament Library, Louisville, Westminster John Knox, 1962.

Proverbele

- Clifford, R.J., *Proverbs*, Old Testament Library, Louisville, Westminster John Knox, 1999.
 McKane, William, *Proverbs: A New Approach*, Louisville, Westminster John Knox, 1970.
 Murphy, R.E., *Proverbs*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1998.
 Whybray, Norman, *Proverbs*, New Century Bible, Grand Rapids, Eerdmans, 1994.

Eclesiastul

- Crenshaw, James, *Ecclesiastes*, Old Testament Library, Louisville, Westminster John Knox, 1987.
 Longman, Tremper, *The Book of Ecclesiastes*, New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids, Eerdmans, 1997.
 Murphy, R.E., *Ecclesiastes*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1992.
 Seow, C.L., *Ecclesiastes*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1997.
 Whybray, Norman, *Ecclesiastes*, New Century Bible, Grand Rapids, Eerdmans, 1989.

Cântarea cântărilor

- Carr, G. Lloyd., *The Song of Solomon*, Tyndale Old Testament Commentaries, Downers Grove, Ill., InterVarsity Press, 1984.
 Fox, M.V., *The Song of Songs and the Ancient Egyptian Love Songs*, Madison, University of Wisconsin Press, 1985.
 Keel, Othmar, *The Song of Songs*, Continental Commentaries, Minneapolis, Fortress, 1994.
 Murphy, R.E., *The Song of Songs*, Hermeneia, Minneapolis, Fortress, 1990.
 Pope, M.H., *Song of Songs*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1977.

Isaia

- Oswalt, John, *The Book of Isaiah*, 2 vol., New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids, Eerdmans, 1986, 1997.
 Wildberger, Hans, *Isaiah 1–12*, Continental Commentaries, Minneapolis, Fortress, 1991.
 — — —, *Isaiah 13–27*, Continental Commentaries, Minneapolis, Fortress, 1998.

Ieremia

- Holladay, William, *Jeremiah*, 2 vol., Hermeneia, Minneapolis, Fortress, 1986, 1989.
 Thompson, J.A., *The Book of Jeremiah*, New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids, Eerdmans, 1980.

Plângerile lui Ieremia

- Provan, Iain, *Lamentations*, New Century Bible, Grand Rapids, Eerdmans, 1991.

Ezechiel

- Allen, Leslie, *Ezekiel*, 2 vol., Dallas, Word, 1990, 1994.
 Block, Daniel I., *The Book of Ezekiel*, 2 vol., New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids, Eerdmans, 1997, 1998.

- Bodi, Daniel, *The Book of Ezekiel and the Poem of Erra*, Freiburg, Switz., Vandenhoeck & Ruprecht, 1991.
- Garfinkel, Stephen, *Studies in Akkadian Influences in the Book of Ezekiel*, Ann Arbor, University of Michigan Microfilms, 1983.
- Greenberg, Moshe, *Ezekiel 1—20*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1983.
- — —, *Ezekiel 21—37*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1997.
- Zimmerli, Walther, *Ezekiel*, vol. 1., Hermeneia, Minneapolis, Fortress, 1979, 1983.

Daniel

- Baldwin, Joyce, *Daniel*, Tyndale Old Testament Commentaries, Downers Grove, Ill., InterVarsity Press, 1978.
- Collins, John J, *Daniel*, Hermeneia, Minneapolis, Fortress, 1993.
- Goldingay, John, *Daniel*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1989.

Osea

- Andersen, F.I., și D.N. Freedman, *Hosea*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1980.
- MacIntosh, A.A., *A Critical and Exegetical Commentary on Hosea*, International Critical Commentary, Edinburgh, T & T Clark, 1997.
- Stuart, Douglas, *Hosea—Jonah*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1987.
- Wolff, H.W., *A Commentary on the Book of the Prophet Hosea*, Hermeneia, Minneapolis, Fortress, 1974.

Ioel

- Allen, Leslie, *The Books of Joel, Obadiah, Jonah and Micah*, New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids, Eerdmans, 1976.
- Crenshaw, James, *Joel*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1995.
- Dillard, Raymond, „Joel”, în *The Minor Prophets 1*, ed. T.E. McComiskey, p. 239–313, Grand Rapids, Baker, 1990.
- Finley, Thomas, *Joel, Amos, Obadiah*, Chicago, Moody Press, 1990.
- Hubbard, David, *Joel, Amos*, Tyndale Old Testament Commentaries, Downers Grove, Ill., InterVarsity Press, 1989.
- Stuart, Douglas, *Hosea—Jonah*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1987.
- Wolff, Hans Walter, *Joel and Amos*, Hermeneia, Minneapolis, Fortress, 1977.

Amos

- Andersen, F.I., și D.N. Freedman, *Amos*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1989.
- Paul, Shalom, *A Commentary on the Book of Amos*, Hermeneia, Minneapolis, Fortress, 1991.
- Wolff, Hans Walter, *A Commentary on the Books of the Prophets Joel and Amos*, Hermeneia, Minneapolis, Fortress, 1977.

Obadia

- Raabe, Paul R, *Obadiah*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1996.
- Wolff, Hans Walter, *Obadiah and Jonah*, Continental Commentaries, Minneapolis, Fortress, 1986.

Iona

- Sasson, Jack, *Jonah*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1990.

Walton, John, *Jonah*, Grand Rapids, Zondervan, 1982.

Wolff, Hans Walter, *Obadiah and Jonah*, Continental Commentaries, Minneapolis, Fortress, 1986.

Mica

Hillers, Delbert, *Micah*, Hermeneia, Minneapolis, Fortress, 1983.

Waltke, Bruce, „Micah” în *The Minor Prophets 2*, ed. T.E. McComiskey, p. 591–764, Grand Rapids, Baker, 1993.

Naum

Baker, David, *Nahum, Habakkuk, Zephaniah*, Tyndale Old Testament Commentaries, Downers Grove, InterVarsity Press, 1988.

Longman, Tremper, „Nahum” în *The Minor Prophets 2*, ed. T.E. McComiskey, p. 765–829, Grand Rapids, Baker, 1993.

Roberts, J.J.M., *Nahum, Habakkuk and Zephaniah: A Commentary*, Old Testament Library, Louisville, Westminster John Knox, 1991.

Habacuc

Roberts, J.J.M., *Nahum, Habakkuk and Zephaniah: A Commentary*, Old Testament Library, Louisville, Westminster John Knox, 1991.

Smith, R.L., *Micah—Malachi*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1984.

Țefania

Berlin, Adele, *Zephaniah*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1994.

Roberts, J.J.M., *Nahum, Habakkuk and Zephaniah: A Commentary*, Old Testament Library, Louisville, Westminster John Knox, 1991.

Smith, R.L., *Micah—Malachi*, Word Biblical Commentary, Dallas, Word, 1984.

Hagai

Meyers, Eric, și Carol Meyers, *Haggai and Zechariah 1–8*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1987.

Verhoef, Peter A, *The Books of Haggai and Malachi*, New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids, Eerdmans, 1986.

Wolff, Hans Walter, *Haggai*, Continental Commentaries, Minneapolis, Fortress, 1988.

Zaharia

Ellis, Richard S, *Foundation Deposits in Ancient Mesopotamia*, New Haven, Conn., Yale University Press, 1968.

Halpern, Baruch, „The Ritual Background of Zechariah’s Temple Song”, *Catholic Biblical Quarterly* 40 (1978), 167–190.

Meyers, Eric, și Carol Meyers, *Zechariah 9–14*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1993.

Maleahi

Glazier-McDonald, Beth, *The Divine Messenger*, Atlanta, Scholars, 1987.

Hill, Andrew, *Malachi*, Anchor Bible, New York, Doubleday, 1998.

PENTATEUHUL

Introducere

Deși avem nenumărate motive să considerăm Pentateuhul o piesă literară unitară, materialele contextuale relevante pentru studiul fiecărei cărți sunt extrem de diverse. Ca atare, prezentăm mai jos fiecare carte în parte.

Geneza

De regulă, Geneza este împărțită de comentatori în două mari secțiuni (1–11, 12–50). Cel mai bun material contextual pentru înțelegerea primei secțiuni a cărții este literatura mitologică a Orientului Apropiat antic. Atât mitologia mesopotamiană, cât și cea egipteană furnizează numeroase materiale despre perspectivele contemporane asupra creării lumii și a ființelor umane. Printre aceste lucrări se numără *Enuma eliš* și epopeea *Atrahasis*, precum și câteva mituri mesopotamiene de origine *sumeriană. Din Egipt provin trei texte principale despre creație: unul din Memfis, unul din Heliopolis (textele din piramide) și unul din Hermopolis (textele sarcofagelor). În plus, există câteva relatări despre Potop, de proveniență mesopotamiană, în *Epopeea lui Gilgameș* și în epopeea *Atrahasis*. Examinarea acestui tip de literatură ne permite să remarcăm numeroase asemănări și deosebiri între conceptele vehiculate în Israel și în Orientul Apropiat. Asemănările ne vor conștientiza de faptul că a existat un limbaj comun al lui Israel cu vecinii săi. Uneori asemănările vor consta în anumite detalii narative (precum trimiterea păsărilor din arcă) sau în unele elemente din text pe care e posibil să nu le fi observat înainte (precum numirea lucrurilor în asociație cu crearea lor). Constatarea unor asemănări ne va face să ne întrebăm dacă nu cumva am adâncit prea mult semnificația teologică a anumitor elemente din text (de ex., crearea femeii dintr-o coastă), în timp ce în alte cazuri s-ar putea să realizăm că nu am înțeles prea bine semnificația teologică (de ex., venirea lui Dumnezeu în grădina „în răcoarea zilei”). În general, asemănări de acest fel ne vor ajuta să înțelegem relatarea biblică dintr-o altă perspectivă.

Diferențele dintre literatura Orientului Apropiat antic și cea biblică ne vor ajuta să apreciem trăsăturile distinctive ale culturii israelite și ale credinței biblice. Acestea vor presupune, din nou, detalii specifice (forma arcei, durata Potopului) precum și anumite concepte fundamentale (contrastul dintre perspectiva biblică asupra creației prin cuvântul rostit al lui Dumnezeu și perspectiva mesopotamiană în care crearea lumii a fost asociată cu nașterea zeităților cosmice). De multe ori, diferențele sunt raportate (direct sau indirect) la credința monoteistă, unică a lui Israel.

Nu e ceva neobișnuit să existe asemănări și deosebiri vizavi de același element. Ideea că ființele umane sunt create (1) din lut și (2) după chipul divinității apare în Orientul Apropiat antic, dar Israel i-a dat o interpretare unică care conduce la o aplicație cu totul diferită.

Nu vom putea totdeauna să numim asemănările și deosebirile atât de clar și categoric pe cât ne-am dori. Savanții vor avea păreri diferite despre implicațiile bazate pe unele presupoziii pe care le fac. Problemele sunt uneori complexe, iar concluziile oricărui erudit pot fi supuse unor interpretări numeroase. De aceea, e mai ușor să prezentăm informația decât să dăm un răspuns satisfăcător.

În fine, literatura comparativă nu numai că furnizează relatări paralele la cele din Geneza 1–11, dar prezintă și paralele la structura de ansamblu a acestei secțiuni. Epopeea *Atrahasis*, la fel ca Geneza 1–11, conține un rezumat al Creației, trei amenințări și o rezoluție. Asemenea observații ne vor ajuta să înțelegem aspectele literare privind modul în care această parte din Biblie a fost unită într-un tot. În plus, dacă paralela este legitimă, aceasta ne ajută să privim

genealogiile într-o lumină diferită, deoarece un text biblic care conține genealogii reflectă binecuvântarea de a rodi și de a te înmulți, din Geneza, pe când, în versiunea din epopeea *Atrahasis*, zeii sunt deranjați de creșterea populației și încearcă să o frâneze.

Identificarea paralelelor literare cu Geneza 12–50 este ceva mai dificilă. Deși specialiștii au încercat să atribuie diverși termeni descriptivi narațiunilor despre patriarhi (precum „saga” sau „legende”), terminologia modernă nu circumscrie suficient natura literaturii antice și ne induce în eroare la fel de mult pe cât ne și ajută. Nimic din literatura Orientului Apropiat antic nu se compară cu narațiunile despre patriarhi. Materialul cel mai înrudit îl găsim în Egipt, în lucrări precum *Povestea lui *Sinuhet*, însă aceasta privește biografia unui singur om, nu mai multe generații, și nu spune nimic despre recolonizare și despre relația cu Dumnezeu. Chiar și istoria lui Iosif este greu de clasificat și de comparat. Comparațiile posibile ar fi cu povestea lui Sinuhet, a lui *Uenamon sau a lui *Ahiqar (toate privesc viața și mandatul unor curteni), dar asemănările sunt vagi.

Informația contextuală care permite înțelegerea acestor narațiuni provine dintr-un set diferit de materiale. Aceste capitole privesc viețile patriarhilor și ale familiilor lor care se mută din Mesopotamia în Canaan și în Egipt, odată cu instituirea Legământului. Numeroase arhive (*Nuzi, *Mari, *Emar, *Alalah) descoperite în Siria și în Mesopotamia au furnizat informații despre istoria, cultura și obiceiurile Orientului Apropiat antic din mileniu II î.H. Adesea, aceste materiale pun în lumină evenimentele politice sau istoria colonizării acestei regiuni. Acestea ne ajută să înțelegem cum au trăit familiile în acele vremuri și de ce au făcut uneori lucruri care ni se par stranii. Pe parcurs, obținem informații importante care ne ajută să prelucrăm materialele biblice. De exemplu, căutăm, de regulă, îndrumare etică în ce privește comportamentul personajelor biblice (deși această procedură nu dă întotdeauna rezultate). Pentru a înțelege de ce anumite personaje s-au purtat într-un anumit fel și au luat anumite decizii, este important să ne familiarizăm cu normele culturale specifice epocii lor. Atunci, vom afla că unele manifestări ale patriarhilor au fost determinate de anumite norme pe care nu le-am înțeles suficient sau, prea adesea, le-am înțeles greșit. Informațiile corecte se găsesc, de cele mai multe ori, în arhive.

Una dintre concluziile interesante care poate fi extrasă din acest tip de analiză este înțelegerea că foarte puține elemente din concepția despre lume și viață a patriarhilor și a familiilor lor i-a diferențiat de cultura comună a Orientului Apropiat antic din acea vreme. Din nou, înțelegerea culturii în general ne ajută să distingem în text acele elemente care au o semnificație teologică de cele care nu au. De exemplu, înțelegerea practicii *circumciziei în Orientul Apropiat antic ne deschide orizontul înțelegerii acesteia în Biblie. Observațiile despre folosirea torței sau a cădelniței în *ritualurile Orientului Apropiat antic ne pot înlesni înțelegerea textului din Geneza 15. Informațiile din documentele Orientului Apropiat antic ne pot ajuta să înțelegem chiar și modul în care Îl percepea Avraam pe Dumnezeu.

Izbindu-ne de toate aceste informații, suntem poate impresionați de cât de des Se folosește Dumnezeu de lucrurile familiare pentru a Se apropia de oameni. În măsura în care lucrurile familiare lor ne devin familiare și nouă, vom putea înțelege textul mai bine. La fel, este important să realizăm că intențiile scrierii Genezei depășesc cu mult orice altă literatură existentă în Orientul Apropiat antic. Faptul că există asemănări nu înseamnă deloc că Biblia este o literatură de imitație, o reambalare ieftină a unor teme literare din Orientul Apropiat antic. Mai degrabă, materialul contextual ne ajută să înțelegem Geneza ca un produs teologic unic aflat în strânsă legătură cu oameni și evenimente situate într-un context cultural și istoric specific.

Exodul

Această carte conține extrem de multe tipuri de literatură, de la narațiuni, la legi și la instrucțiuni arhitectonice. Toate sunt abil îmbinate, redând secvența de evenimente care îi dau popoului șansa să depășească sentimentul că Dumnezeu l-a părăsit și să ajungă la înțelegerea că

este poporul ales al lui Dumnezeu, având prezența lui Dumnezeu în mijlocul său. Așadar, sunt o mulțime de surse primare utile.

După cum era de așteptat, Exodul prezintă legături cu sursele egiptene mai multe decât oricare altă carte. Din nefericire, datarea incertă a evenimentelor și numărul mic al materialelor din anumite perioade narate ale istoriei egiptene lasă încă unele întrebări fără răspuns. Prin urmare, nu depindem atât de mult de literatura egipteană istorică, cât de sursele care furnizează date geografice și culturale. Identificarea orașelor și a locurilor menționate în textul biblic este o misiune foarte grea și există multe dubii, însă unele lacune sunt acoperite pe măsură ce arheologia investighează siturile importante.

Pasajele legislative din Exodul sunt comparabile cu o mulțime de coduri legislative din Mesopotamia. Printre acestea se numără textele legislative din *Sumer, precum reforma lui Uruinimgina (sau Urukagina), legile lui *Ur-Nammu și legile lui *Lipit-Iștar. Toate acestea sunt texte fragmentare care datează de la sfârșitul mileniului III și începutul mileniului II î.H. Cele mai ample texte legislative sunt cele din Eșnunna și cel al lui *Hammurabi (acestea provin din perioada babiloniană veche, secolul XVIII î.H.), legile hitite din secolul XVII și legile perioadei asiriene intermediare din secolul XII î.H. Aceste colecții de legi, după cum arată paragrafele învecinate, sunt menite să dezvăluie zeilor succesul regelui în întemeierea și consolidarea dreptății în împărăția sa. Ca atare, legile sunt menite să reflecte cele mai înțelepte și corecte decizii pe care și le putea imagina regele. Asemenea candidatului care își întocmește discursul de campanie căutând toate articolele din legislație de care poate afirma că e răspunzător, regele intenționa să se pună în cea mai bună lumină posibilă.

Aceste legi ne ajută să înțelegem că legislația care a modelat societatea israelită nu a fost foarte diferită, în aparență, de legile care au caracterizat societatea asiro-babiloniană. Diferența constă în faptul că, pentru Israel, Legea constituia o parte a revelației lui Dumnezeu cu privire la identitatea lor. Babilonienii au avut, la fel ca israeliții, interdicții ferme de a ucide. Ei s-au abținut de la crimă doar pentru că aceasta încălca ordinea societății și principiile civilizației. Israelii s-au reținut de la crimă din pricina caracterului lui Dumnezeu. Chiar dacă legile pot să semene, temelia sistemului juridic era cu totul diferită. Pentru israeliți, Dumnezeul lor, *Iahve, era sursa întregii Legi și temelia tuturor normelor societății. În Mesopotamia, regele era investit cu autoritatea de a defini caracterul legii și de a urmări aplicarea ei. Zeii nu erau morali și nici nu solicitau un comportament moral, ci așteptau ca oamenii să respecte valorile civilizației și să acționeze în mod ordonat și civilizată.

Esențial, așadar, este că Legea dată la Sinai nu prescrie, neapărat, legi noi. Legislația popoului Israel poate fi foarte asemănătoare cu legile sub care trăia în Egipt și este vădit similară legilor care guvernau alte societăți din Orientul Apropiat antic. Noutatea constă în revelația lui Dumnezeu care este încheiată prin instituționalizarea Legii ca parte a *Legământului lui Dumnezeu cu Israel. Compararea Legii din Biblie cu colecțiile de legi din Orientul Apropiat antic ne ajută să înțelegem atât conceptul de lege și ordine, cât și fundamentele filosofice și teologice ale legii.

În partea din Exodul dedicată construirii Tabernaculului, ne prinde foarte bine înțelegerea utilizării și a construirii sanctualelor (portabile sau altele) din Orientul Apropiat antic. Descrierea detaliată a materialelor folosite la construirea Tabernaculului poate fi înțeleasă dacă ne dăm seama întru totul de valoarea culturală atribuită acelor materiale. De exemplu, să luăm în considerare valoarea pe care societatea noastră o dă unei haine de nurcă, unui birou de stejar, unui scaun captușit cu piele sau unei case din piatră. Pe lângă materialul din care este confecționat un obiect, acordăm valoare poziției acestuia, cum e un apartament tip penthouse, un birou amplasat pe colț și o casă din vârful dealului. Astfel, pe măsură ce ne familiarizăm cu materialele și cu pozițiile cărora israeliții le acordau valoare, vom aprecia rațiunea unor detalii din text. Vom redescoperi adesea că rațiunea este, mai degrabă, culturală decât teologică. Dacă înțelegem elementele culturale, putem evita atribuirea unei semnificații teologice străine unora dintre componente.

Leviticul

Cartea Leviticul este plină de instrucțiuni legate de întreținerea spațiului sacru rezervat prezenței lui Dumnezeu. Include detalii despre sistemul sacrificial, instrucțiuni pentru preoți și legi privitoare la *curăție. În Antichitate, se credea că *necurăția creează mediul prielnic pentru manifestarea demonică, motiv pentru care trebuia păstrată puritatea. Aceasta presupunea, de regulă, atât *ritualuri, cât și incantații. Pentru Israel, curăția era o valoare cu caracter pozitiv care includea atât reguli de comportament etic, cât și chestiuni ceremoniale.

Materialul din Orientul Apropiat antic cel mai util pentru înțelegerea cărții Leviticului este cel care oferă informații despre sacrificii, despre ritualuri și despre instrucțiunile pentru preoți și pentru tratarea necurăției. Aceste informații trebuie adesea preluate pe fragmente din felurite surse. Există totuși câteva texte ritualice majore care servesc drept surse importante de informații. În literatura *hitită care conține felurite texte ritualice, cel mai folosit se dovedește a fi cel intitulat *Instrucțiuni pentru slujitorii templului*, datând de la jumătatea mileniului II. Acest text oferă detalii despre mijloacele care trebuie folosite pentru a proteja sanctuarul de profanare și de prejudicii. Sursele mesopotamiene sunt, de asemenea, numeroase.

Textele *maqlu* conțin opt tăblițe cu incantații și o tăbliță cu ritualuri care au de-a face cu incantațiile. Cele mai multe incantații sunt încercări de a contracara puterea vrăjitoriei. Altă categorie o constituie textele *șurpu*, privitoare la curăție, textele *bit rimki* despre spălări ritualice și ritualurile *namburbu* de contracarare a blestemelor.

Cele mai multe dintre aceste texte presupun un context al magiei și al divinației în care vrăjitoria, forțele demonice și incantațiile reprezintă amenințări puternice la adresa societății. Convingerile lui Israel nu permiteau, în mod ideal, asemenea perspective, iar conceptele sale despre *curăție și *necurăție erau vădit diferite de cele ale mesopotamienilor. Cu toate acestea, studiul acestui material poate evidenția numeroase fațete ale concepției antice despre lume și viață împărtășite de israeliți. Deși literatura biblică a înlăturat din ritualuri elementul magic, practicile instituționalizate și terminologia care le descriu au inclus în continuare semnele distinctive sau vestigiile culturii mai largi.

Cu siguranță, credințele și practicile israelite erau mai asemănătoare cu cele din Orientul Apropiat antic decât cu propriile noastre concepte despre ritual, magie și *curăție. Înțelegând prea puțin aceste elemente din concepția lor despre lume și viață, avem adesea tendința de a descifra concepte sau simboluri teologice foarte improprie în unele practici și reguli. Acest fapt determină adesea o concepție eronată despre natura și învățătura cărții. Familiarizându-ne cu concepția despre lume și viață vehiculată în Orientul Apropiat antic, putem să evităm acest tip de erori și să înțelegem textul și mai mult în felul în care l-au înțeles israeliții.

Numeri

Cartea Numeri conține atât instrucțiuni cu privire la călătorie și instalarea taberei, cât și înregistrări ale evenimentelor care au avut loc în timpul celor aproape 40 de ani petrecuți de Israel în pustiu. În plus, conține pasaje despre ritualuri și despre legi. Multe dintre sursele care contribuie la înțelegerea cărților Exodul și Leviticul constituie un cadru adecvat pentru înțelegerea cărții Numeri. Mai mult, traseele din sursele egiptene ne ajută să identificăm diversele locuri menționate în călătoriile lui Israel. Aceste trasee provin din surse diferite, inclusiv din textele *sarcofagelor (în care numele unor cetăți au fost scrise pe boluri și sparte în cadrul unor ritualuri de blestemare; Epoca Bronzului Intermediar, Dinastia a XII-a) și din listele topografice dăltuite pe zidurile templelor precum cele din Karnak și Medinet Habu (Epoca Bronzului Târziu). Acestea au păstrat hărți sub forma unor liste în care sunt numite cetățile întâlnite într-o călătorie pe anumite trasee. Este interesant că anumite situri biblice, considerate suspecte de arheologi pentru că nu au fost găsite artefacte dintr-o anumită perioadă istorică, sunt totuși atestate în traseele egiptene din acea perioadă.

Cartea Numeri, ca și alte cărți din Pentateuh, conține informații despre calendarul ritualic al Israelului. Informația despre zilele de sărbătoare și calendarele rituale abundă în Orientul Apropiat antic deoarece calendarele erau administrate, de regulă, de preoți. Cu toate acestea, este greu să înlăturăm multe dintre detaliile importante despre sărbători și, mai ales, să descoperim ce stă în spatele formării tradițiilor instituționalizate prin aceste calendare. Căutarea unei legături între sărbătorile din diferite culturi ne poate induce în eroare, deși există dovezi ale unor schimburi sau asocieri culturale în multe domenii.

Deuteronomul

Cartea Deuteronomul imită formatul unui acord între popoare, așa cum este descris în articolul „Legământul și tratatele din Orientul Apropiat antic”. În aceste legăminte antice, cea mai amplă secțiune era alocată clauzelor în care erau redată în amănunt obligațiile vasalului. Acestea includeau expectanțe cu caracter general, precum loialitatea, dar și unele cu caracter special, precum plata tributului și găzduirea trupelor de garnizoană. Existau și obligații ca aceea de a contribui la apărarea poporului suzeran și de a-i trata cu respect pe ambasadorii acestuia.

Clauzele din Deuteronomul sunt sub forma unor legi care descriu amănunțit expectanțele și interdicțiile. Conform unor interpretări, legile din capitolele 6–26 (sau 12–26) sunt aranjate după tiparul Decalogului. Tot așa cum colecțiile antice de legi aveau un prolog și un epilog pentru a le oferi un cadru literar (a se vedea introducerea la Exodul), Legământul este cel care oferă cadrul literar al Legii. Cadrul literar al legilor lui *Hammurabi ne ajută să înțelegem că rolul colecției de legi nu era acela de a încadra legislația propriu-zisă, ci de a demonstra cât era de dreaptă domnia lui Hammurabi. La fel, cadrul literar al Deuteronomului ne sugerează motivul colecționării acestor legi. Deuteronomul încadrează aceste legi nu într-o simplă legislație, ci într-un *Legământ.

Când un popor din Orientul Apropiat antic accepta un tratat împreună cu clauzele acestuia, se obliga să respecte termenii tratatului. Același nivel de obligație ar trebui raportat la legea țării, însă funcționează diferit, nu în cadrul unui sistem legislativ. De exemplu, în lumea de astăzi, fiecare țară are legile ei proprii, ratificate de propriile organisme legislative care sunt obligatorii pentru toți cetățenii. Există însă și legi internaționale care au fost reglementate, cel puțin în parte, de organisme multinaționale, adesea, prin acorduri de tipul tratatelor. Aceste legi internaționale sunt obligatorii pentru toate părțile implicate în acord. Natura contractuală a Deuteronomului ține mai mult de un tratat decât de o lege (adică mai mult de Legământ decât de legislație), ceea ce înseamnă că obligațiile lui Israel aveau legătură cu susținerea relației stabilite prin Legământ. Pentru a rămâne poporul lui Dumnezeu (în Legământ), Dumnezeu aștepta ca poporul Său să se poarte în manierele prezentate (clauzele). Așadar să nu privim la aceste legi ca la niște legi ale țării (deși ar fi putut fi). Israelii nu trebuiau să respecte Legea pe motiv că era o lege; trebuiau s-o respecte pentru că reflecta ceva din natura lui Dumnezeu și ceea ce El le cerea să fie pentru a rămâne în relație cu El.

O caracteristică în plus a cărții Deuteronomul este prezentarea ei sub forma unor îndemnuri date poporului de Moise. Astfel, Moise este înfățișat ca un mediator al Legământului deoarece, în calitate de mesager sau trimis al lui Dumnezeu, el stabilește termenii tratatului. Tratatul *hitite păstrează doar tratatele fără să ne ofere amănunte despre trimisul care a prezentat tratatul. Din alte texte însă, putem să obținem informații despre rolul trimisului. Acesta și-a prezentat adesea mesajul în mod verbal, dar a avut și un document scris pentru documentație și mărturie. Cuvintele lui Moise, care îndemneau poporul să fie loial termenilor Legământului, sunt foarte asemănătoare cu ceea ce era de așteptat să spună oricare trimis regal. Vasalului i se amintea că era un privilegiu să fie inclus în acest acord și că ar fi bine să se abțină de la orice acțiune care ar periclita acele privilegii.

GENEZA

1:1–2:3

Creația

1:1. „la început”. Un text egiptean creaționist din Teba vorbește despre dumnezeul Amon care a elaborat la început sau „cu prima ocazie”. Egiptologii interpretează aceasta nu ca pe o idee abstractă, ci ca pe o referire la un eveniment petrecut pentru prima oară. Tot astfel, termenul evreiesc tradus prin „început” se referă, de obicei, la o perioadă inițială. Faptul acesta sugerează că perioada de început la care se face referire este reprezentată de cele șapte zile din primul capitol.

1:2. „fără formă și gol”. Perspectivele egiptene asupra originii lumii includ conceptul de „inexistență” care poate fi foarte apropiat de ceea ce exprimă Geneza aici. Prin aceasta se înțelege ceea ce nu a fost încă diferențiat și nu i s-a desemnat încă o funcție. Nu i s-au stabilit încă nici granițe, nici definiții. Conceptul egiptean, totuși, include și ideea de potențialitate sau calitatea de a fi absolut.

1:2. „Duhul lui Dumnezeu”. Unii comentatori au tradus această expresie ca pe un vânt supranatural sau puternic (termenul evreiesc pentru „duh” este tradus în unele pasaje prin „vânt”), care își găsește paralela în epopeea babiloniană *Enuma eliš*. Acolo zeul cerului, Anu, produce cele patru vânturi care răscolesc adâncul și pe zeița lui, Tiamat. Este vorba de un vânt care face ravagii și produce îngrijorare. Același fenomen poate fi întâlnit în vedenia lui Daniel cu cele patru fiare în care „cele patru vânturi ale cerului au tulburat marea cea mare” (7:2), o situație care a deranjat fiarele din mare. Dacă interpretarea este corectă, vântul ar trebui să fie parte a descrierii negative din versetul 2, comparat cu întunericul.

1:1–5. **dimineață și seară.** Relatarea Creației nu e menită să dea o explicație științifică modernă a întregului fenomen natural, ci mai degrabă să trateze aspectele mai practice ale creației care însoțesc experiențele noastre de viață și în supraviețuire. În acest capitol, autorul relatează modul în care Dumnezeu a stabilit perioade alternative de lumină și de întuneric ca bază a timpului. Narațiunea vorbește întâi despre o seară deoarece prima perioadă de lumină tocmai

se apropia de încheiere. Autorul nu recurge la o analiză a proprietăților fizice ale luminii, nici nu este preocupat de sursa sau de generarea ei. Lumina este regulatorul timpului.

1:3–5. **lumina.** Omul antic nu credea că toată lumina provenea de la soare. Pe atunci nu se știa că luna doar reflecta lumina soarelui. Mai mult, nu există, în text, nicio sugestie că „lumina zilei” ar fi fost cauzată de lumina soarelui. Soarele, luna și stelele erau percepute ca propagatori ai luminii, dar lumina zilei era prezentă chiar și atunci când soarele era după un nor sau era o eclipsă. Lumina își făcea apariția înainte ca soarele să fie văzut și persista și după ce soarele nu se mai vedea.

1:6–8. „întinderea”. La fel, întinderea (cunoscută și ca „firmament”), instituită în a doua zi, este regulatorul climei. Culturile din Orientul Apropiat antic considerau că cosmosul prezintă o structură pe trei niveluri: cer, pământ și lumea subpământeană. Climatul își avea originea în cer, iar întinderea reprezenta mecanismul care regulariza umiditatea și lumina soarelui. Deși în lumea antică se considera că întinderea era o suprafață mai solidă decât suntem, azi, dispuși să acceptăm, nu compoziția sa fizică contează aici, ci funcția. În epopeea babiloniană despre creație, *Enuma eliš*, zeița care reprezenta oceanul cosmic, Tiamat, este sfâșiată în două de Marduk pentru a crea apele de sus și apele de jos.

1:9–19. **funcția cosmosului.** Așa cum Dumnezeu este Acela care a pus timpul în mișcare și a stabilit condițiile climaterice ale pământului, El este, în egală măsură, responsabil de cauzarea tuturor celorlalte aspecte ale existenței umane. Prezența apei și capacitatea pământului de a produce vegetație; legile agriculturii și ciclul anotimpurilor; toate creaturile lui Dumnezeu, create pentru a juca un rol – toate acestea au fost rânduite de Dumnezeu și au fost bune, nu tiranice și nici amenințătoare. Faptul acesta reflectă convingerea anticilor că zeii erau responsabili de inițierea unui sistem operațional. Pentru omul antic, funcționarea cosmosului era mult mai importantă decât forma lui fizică sau compoziția lui chimică. Ei au descris ceea ce au văzut și, mai important, ceea ce au trăit în raport cu lumea creată de Dumnezeu. Faptul că totul a

fost „bun” reflectă înțelepciunea și dreptatea lui Dumnezeu. În același timp, textul demonstrează modalități subtile de dezacord cu perspectiva Orientului Apropiat antic. Cel mai notabil este faptul că Geneza evită folosirea de nume pentru soare și lună care, pentru vecinii lui Israel erau tocmai numele zeităților corespunzătoare, preferând, în schimb, formulările „luminătorul cel mare” și „luminătorul cel mic”.

1:14. semne și anotimpuri. Conform prologului dintr-un tratat astrologic sumerian, principalii zei: An, Enlil și Enki, au stabilit ca luna și stelele să regularizeze zilele, lunile și augurile. Renumitul imn babilonian dedicat lui Șamaș, zeul-Soare, face referire la rolul acestuia în regularizarea anotimpurilor și a calendarului în general. Este intrigant faptul că el este și patronul divinației. Termenul ebraic pentru „semn” este înrudit cu akkadianul folosit pentru augure. Termenul ebraic însă are un sens mult mai neutru, iar autorul, din nou, a exclus din elementele cosmosului orice caracteristici personale.

1:20. „peștii cei mari”. Imnul babilonian dedicat lui Șamaș, zeul-Soare, precizează că acesta a primit laude și reverență chiar și din partea celor mai dezagreabile grupuri. Pe lista acestora sunt incluși monștrii marini înfiorători. Imnul sugerează că supunerea tuturor creaturilor față de Șamaș este totală, exact ca în relatarea despre creație, din Geneza, unde se arată că toate creaturile sunt create de Iahve și, drept urmare, supuse lui Iahve. Mitul lui Labbu consemnează crearea viperei de mare, a cărei lungime era de aproximativ 300 km [60 leghe].

1:20–25. categorii zoologice. Categoriile zoologice includ diverse specii de (1) creaturi ale mării, (2) păsări, (3) creaturi ale uscatului care sunt împărțite în animale domestice și animale sălbatice și „tărâtoare ale pământului” (posibil reptile și/sau amfibieni) și (4) oameni. Insectele și lumea creaturilor microscopice nu sunt menționate, dar categoriile sunt suficient de largi pentru a le include și pe acestea.

1:26–31. rolul oamenilor. Deși accentul organizațional sau funcțional al relației poate să prezinte asemănări cu perspectiva Orientului Apropiat antic, rațiunea ei este cu totul diferită. În Orientul Apropiat antic, zeii au creat în beneficiul lor – lumea era mediul plăcerii și al existenței lor. Oamenii au fost creați doar ca ceva secundar, când zeii au realizat că au nevoie de munca sclavilor pentru cele necesare traiului lor

(precum canalele de irigație). În Biblie, cosmosul a fost creat și organizat în folosul oamenilor pe care Dumnezeu i-a conceput ca piesa centrală a creației Sale.

1:26–31. crearea omului în miturile Orientului Apropiat antic. În relatările mesopotamiene despre Creație, o populație întregă de oameni este creată și civilizată, folosindu-se un amestec de lut și sânge provenite de la un zeu rebel executat. Această creație este urmarea conflictului dintre zei, iar zeul care organizează cosmosul trebuie să învingă forțele haosului pentru a face ordine în lumea sa creată. În relatarea despre Creație din Geneza, însă, creația lui Dumnezeu este descrisă nu ca o parte a conflictului cu forțele opuse, ci ca un proces nestingherit și controlat.

1:26–27. „chipul lui Dumnezeu”. Când Dumnezeu a creat omul, El l-a pus responsabil peste toată creația. A pus în om chipul Său. În lumea antică, se credea că imaginea conține esența a ceea ce era reprezentat. Efigia unei zeiți era folosită în închinare deoarece conținea esența zeiții respective. Aceasta nu însemna că efigia putea face ceea ce zeitatea nu putea și nici că efigia arăta asemenea zeiții reprezentate. Mai degrabă, se credea că zeitatea își îndeplinea misiunea prin intermediul efigiei sale. La fel, se credea că Dumnezeu Își îndeplinește lucrarea prin poporul Său. Totuși ideea de chip al lui Dumnezeu în om presupune mai mult decât atât. În Geneza 5:1–3, chipul lui Dumnezeu în Adam este asemuit cu chipul lui Adam în Set. Aceasta depășește observația că plantele și animalele se reproduc „după soiul lor”, deși copiii împărtășesc anumite caracteristici și natura fundamentală (genetic vorbind) a părinților lor. Ceea ce au în comun imaginea idolului și imaginea copilului este faptul că imaginea conferă capacitatea de a sluji în locul lui Dumnezeu (reprezentantul Său având esența Sa), dar și calitatea de a fi și acționa ca El. Instrumentele pe care ni le-a dat pentru a îndeplini această sarcină sunt conștiința morală, conștiința de sine și discernământul spiritual. Tradițiile mesopotamiene vorbesc despre fii care sunt după chipul taților lor (**Enuma eliș*), dar nu vorbesc despre oameni creați după chipul lui Dumnezeu. Lucrarea egipteană *Învățătură pentru regele Merikare* identifică umanitatea cu chipurile zeului provenite din trupul său. În Mesopotamia, semnificația chipului poate fi văzută în obiceiul regilor de a-și amplasa efigiile acolo unde doreau să-și consolideze autoritatea.

Altminteri, doar zeii erau făcuți după chipul altor zei. (Vezi comentariul la 5:3).

2:1–3. „ziua de odihnă”. În relatarea egipteană despre Creație, din Memfis, zeul creator Ptah se odihnește după ce și-a încheiat lucrarea. Tot astfel, crearea oamenilor este urmată de odihnă și la zeii mesopotamieni. În Mesopotamia însă, odihna este urmarea faptului că oamenii au fost creați pentru munca pe care zeii s-au obosit să o facă. Cu toate acestea, dorința pentru odihnă este unul dintre elementele motivatoare ale acestor narațiuni ale Creației. Strunirea sau distrugerea forțelor cosmice ale haosului, care este adesea partea centrală a narațiunilor antice ale Creației, conduce la odihnă, la pace și la repausul zeilor. Tot astfel, faptul că zeii nu se pot odihni din cauza zgomotului și a deranjului provocat de omenire conduce la potop. Pe scurt, este clar că ideologiile antice considerau odihna unul dintre obiectivele principale ale zeilor. În teologia israelită, Dumnezeu nu are nevoie de odihnă *din pricina* deranjului produs de cosmos sau de om, ci caută odihna *într-o* locuință (vezi mai ales Ps. 132:7–8, 13–14).

2:1. diviziuni în funcție de Sabat. Împărțirea timpului în perioade a câte șapte zile era o practică nemaiîntâlnită în alte culturi ale Orientului Apropiat antic, deși mesopotamienii considerau anumite zile fatidice, aflate la șapte zile depărtare una de cealaltă (adică ziua a șaptea a lunii, ziua a paisprezecea a lunii etc.). Ziua de odihnă a lui Israel nu era sărbătorită în anumite zile ale lunii și nu era legată de anumite cicluri naturale, nici măcar ale lunii, ci se sărbătorea tot a șaptea zi.

2:4–25

Bărbatul și femeia în grădină

2:5. categorii botanice. Se găsesc doar cele mai generale descrieri ale plantelor. Astfel, apar pe listă doar copacii, plantele și iarba, fără a fi amintite anumite specii. Știm, totuși, că cele mai importante specii de arbori din Orientul Apropiat erau salcâmul, cedrul, chiparosul, smochinul, stejarul, măslinul, curmalul, rodiul, cătina și salcia. Dintre arbuști făceau parte leandru și ienupărul. Principalele specii de cereale cultivate erau grâul, orzul și linte. Descrierea din acest verset diferă de ziua a treia prin aceea că se referă la plantele cultivate sau acclimatizate. Prin urmare, nu se face referire la un timp anterior zilei a treia, ci la faptul că agricultura încă nu era cunoscută.

2:5. descrierea condiției. Un text despre Creație din Nippur pregătește scena pentru creație spunând că apele încă nu se scurgeau prin deschizătură pe pământ, nu creștea nimic și nu fusese trasă nici măcar o brazdă.

2:6. sistem de irigare. Termenul folosit pentru a descrie sistemul de irigare folosit în v. 6 este dificil de tradus (NIV preferă „torente”). Termenul se mai găsește doar în Iov 36:27. Un termen similar se găsește și în vocabularul babilonian preluat din *sumeriana timpurie pentru a defini sistemul apelor subterane și râul primordial subteran. Mitul sumerian al lui *Enki și Ninhursag menționează, de asemenea, un astfel de sistem de irigare.

2:7. omul făcut din țărână. Crearea primului om din țărâna pământului este similară cu ceea ce găsim în mitologia Orientului Apropiat antic. Epopeea *Atrahasis* zugrăvește crearea omului

Mitologia Orientului Apropiat antic și Vechiul Testament

În lumea antică, mitologia juca rolul pe care îl are știința în lumea modernă – ea explica cum a apărut și a funcționat lumea. Abordarea mitologică încerca să considere funcția o consecință a scopului. Zeii aveau scopurile lor, iar acțiunile lor erau cauza a ceea ce experimentau oamenii ca atare. În schimb, abordarea științifică modernă consideră funcția o consecință a structurii și încearcă să înțeleagă cauza și efectul pe baza legilor naturale care au legătură cu structura, adică părțile componente ale unui fenomen dat. Deoarece perspectiva științifică modernă asupra lumii este profund interesată de structură, căutăm, în relatarea biblică, adesea, informații despre structură. În acest domeniu însă, concepția biblică despre lume și viață este mult mai apropiată de replica ei din Orientul Apropiat antic prin aceea că percepe funcția ca pe o consecință a scopului. Tocmai despre aceasta vorbește Geneza 1 – prezintă foarte puțin interes pentru structuri. Acesta este unul dintre numeroasele domenii în care înțelegerea culturii, a literaturii și a concepției despre lume și viață din Orientul Apropiat antic ne poate ajuta să înțelegem Biblia.

Pot fi identificate numeroase paralele între mitologia Orientului Apropiat antic și diverse pasaje și concepte din Vechiul Testament. Acest fapt nu ar trebui să sugereze că Vechiul Testament trebuie considerat doar un alt exemplu de mitologie antică sau care este dependentă de acea literatură. Mitologia este o fereastră spre cultura unui popor. Ea reflectă concepția despre lume și viață și valorile culturii care au plămădit-o.

din sângele amestecat cu lut, al unui zeu executat. Așa cum țărâna reprezintă, în Biblie, ceea ce trupul devine după moarte (Gen. 3:19), tot astfel, în gândirea *babiloniană, lutul era materialul în care se transforma trupul la moarte. Sângele divinității reprezenta esența divină a omului, un concept asemănător modului în care Dumnezeu l-a adus la viață pe Adam suflând în el suflare de viață. În gândirea egipteană, lacrimile zeului sunt amestecate cu lutul pentru a-l făuri pe om, deși *Învoățătura pentru regele Merikare* vorbesc și despre zeul care suflă în nările omului.

2:8–14. localizarea Edenului. Pe temeiul proximității fluviilor Tigru și Eufrat și al legendei *sumeriene a țărâmului mistic și utopic *Dilmun, cei mai mulți savanți tind să localizeze Edenul undeva în extremitatea nordică a Golfului Persic. *Dilmun a fost identificat cu insula Bahrain. Direcția indicată prin „în răsărit” vizează doar zona generală a Mesopotamiei și este tipică primelor narațiuni. Aceasta, pe lângă direcția curgerii fluviilor (locația fluviilor Pișon și Ghihon fiind incertă), i-a determinat pe unii să caute Edenul în zona Armeniei, în apropierea izvoarelor fluviilor Tigru și Eufrat. Totuși, caracteristicile unei grădini bine irigate în care oamenii muncesc puțin sau deloc și în care viața răsare fără efortul cultivării se potrivește cu zonele mlăștinoase de la baza golfului și poate fi chiar zona acoperită de apele din regiune.

2:8. „grădina Edenului”. Termenul *Eden* face referire la un loc bine irigat care sugerează un parc luxuriant. Termenul tradus prin „grădină” nu se referă, de regulă, la straturi cu legume, ci la livezi sau parcuri cu arbori.

2:9. „pomul vieții”. Pomul vieții este zugrăvit în alte locuri din Biblie ca oferind prelungire vieții (Prov. 3:16–18), ceea ce, uneori, poate fi interpretat ca având calitatea de a reține. Există diverse plante în Orientul Apropiat antic care sunt cunoscute pentru această calitate. În **Epopoea lui Ghilgameș*, există o plantă numită „Omul întinerește la bătrânețe” care creștea pe fundul fluviului cosmic. Copacii apar în mod preponderent în arta Orientului Apropiat antic și pe cilindrele sigiliilor. Adesea au fost interpretate ca imagini ale pomului vieții, dar e nevoie de mai multă informație pentru a confirma o asemenea interpretare.

2:11. Pișon. Analiza dunelor de nisip din Arabia Saudită și fotografiile din satelit ne-au ajutat să identificăm albia unui fluviu străvechi care curgea pe direcția nord-est prin Arabia Saudită, din munții Hijaz, în apropiere de Medina, până la vărsare în Golful Persic, în Kuweit, în apropiere de gurile de vărsare ale fluviilor Tigru și Eufrat. Acesta ar fi un bun candidat pentru fluviul Pișon.

2:11. Havila. Dat fiind că aurul este menționat în relație cu Havila, acesta este menționat și în alte câteva pasaje (Gen. 10:7; 25:18; 1 Sam. 15:7; 1 Cron. 1:9). Cel mai adesea, a fost localizat în vestul Arabiei Saudite din apropiere de Medina, pe malul Mării Roșii, un teritoriu care conține zăcăminte de aur, bedelium și onix. Textul din Geneza 10:29 descrie Havila ca „fratele” Ofirului, un teritoriu cunoscut pentru resursele sale de aur.

2:21–22. „coasta”. Folosirea coastei lui Adam la crearea Evei își găsește explicația în limbajul

Multe dintre scrierile Vechiului Testament au avut, pentru cultura Israelului antic, aceeași funcție pe care a avut-o mitologia pentru alte culturi – au oferit un mecanism literar pentru cultivarea și transmiterea concepției despre lume și viață și a valorilor proprii. Israel a făcut parte dintr-un complex cultural mai larg care a existat pe teritoriul Orientului Apropiat antic. Sunt multe aspecte ale acestui complex cultural pe care le-a împărtășit cu vecinii, deși fiecare cultură în parte a avut propriile trăsături distinctive. Când căutăm să înțelegem cultura și literatura lui Israel, ne așteptăm să găsim un sprijin în zona culturală mai largă, în mitologie, în scrierile de înțelepciune, în legislație și în inscripții regale.

Comunitatea de credință nu trebuie să evite utilizarea unor asemenea metode pentru informarea noastră în ce privește moștenirea culturală comună a Orientului Apropiat. Nici mesajul teologic al textului și nici statutul acestuia de Cuvânt al lui Dumnezeu nu sunt amenințate de aceste studii comparative. De fapt, din moment ce revelația presupune comunicare eficientă, trebuie să ne așteptăm ca, ori de câte ori este posibil, Dumnezeu să folosească elemente cunoscute și familiare pentru a comunica cu poporul Său. Identificarea asemănărilor și a deosebirilor poate oferi un context important pentru o înțelegere adecvată a textului. Această carte are doar sarcina de a oferi informația și nu se poate angaja în discuții detaliate despre modul în care poate fi explicată fiecare asemănare sau deosebire. O abordare de acest tip poate fi găsită totuși în lucrarea lui John Walton, *Ancient Israelite Literature in Its Cultural Context* (Zondervan, Grand Rapids, 1987).

*sumerian. Cuvântul sumerian pentru coastă este *ti*. Este interesant faptul că *ti* înseamnă „viață”, la fel ca și *Eva* (3:20). Alții au evidențiat asocierea cu termenul egiptean *imw*, care poate însemna lut (din care a fost făcut bărbatul) sau coastă.

2:24. „va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa”. Această afirmație este o digresiune narativă și oferă un comentariu asupra lumii sociale a oamenilor din vremurile de după creație. Aceasta se servește de narațiunea creării Evei care stă la baza principiului legal al familiilor separate. Când se încheia o căsătorie, soția părăsea familia părintească și devenea parte a familiei soțului ei. Astfel, se stabileau noi loialități. Mai mult chiar, consumarea căsătoriei este asociată cu ideea de cuplu care devine un singur trup, așa cum Adam și Eva au provenit din unul singur. Afirmația că omul, adică bărbatul, își va părăsi familia nu se referă neapărat la o anumită sociologie, ci la faptul că, în acest capitol, bărbatul și-a căutat un tovarăș. Aceasta poate reflecta și faptul că ceremoniile de căsătorie, inclusiv noaptea nunții, aveau loc în casa părintească a miresei.

3:1–24

Căderea și sentința

3:1. semnificația șarpelui în lumea antică. Începând cu cele mai vechi mărturii din arta și literatura Orientului Apropiat antic, șarpele este prezentat ca un personaj important. Poate pentru că otrava lui pune în pericol viața, iar ochii lui fără pleoape creau o imagine enigmatică, șarpele a fost asociat atât cu moartea, cât și cu înțelepciunea. Relatarea din Geneza evocă ambele aspecte în dialogul filosofic dintre șarpe și Eva și odată cu ivirea morții după expulzarea din Eden. La fel și *Ghilgameș este înșelat de un șarpe care îi mănâncă planta magică a tinereții fără bătrânețe pe care a luat-o de pe fundul mării. Imaginea sinistră a șarpelui este redată plastic prin înlănțuirea trupului unui șarpe în jurul piciorului unui obiect cultic descoperit la Bet-Șan. Fie că reprezenta haosul primar (*Tiamat sau *Leviatan) sau era un simbol al sexualității, șarpele ascunde un mister pentru oameni. De un interes deosebit aici este zeul *sumerian Ningișzida care era zugrăvit sub forma unui șarpe și al cărui nume însemna „Domnul pomului veșnic roditor”. El era considerat conducătorul lumii subpământene și „purătorul-tronului pământului”. El era una dintre divinitățile care oferea pâinea vieții lui *Adapa

(vezi comentariul următor). Chiar și atunci când nu era asociat cu un zeu, șarpele reprezenta înțelepciunea (ocultă), *fertilitatea, sănătatea, haosul și nemurirea și adesea i se oferea închinare.

3:2–5. ispita de a fi ca Dumnezeu. Aspirația înspre divinitate și oportunitățile pierdute de a fi asemenea zeilor se remarcă în câteva mituri antice. În *Mitul *Adapa*, oferta „hranei vieții veșnice” este refuzată în mod imprudent. Adapa, primul dintre cei șapte înțelepți care au trăit înainte de Potop, încercă să aducă civilizația în prima așezare umană, Eridu. Travestit în pescar, acesta a avut parte de o escapadă mai puțin fericită pe aripile vântului de sud care s-a încheiat cu o audiență înaintea zeului suprem, Anu. La sfatul zeului, *Ea, a refuzat mâncarea oferită de Anu, doar ca să descopere mai târziu că hrana aceasta i-ar fi putut aduce nemurirea. Viața veșnică îi scapă printre degete și lui *Ghilgameș. În celebra epopee despre el, moartea prietenului său, Enkidu, îl determină să caute nemurirea, doar ca să afle că este imposibil de atins. În ambele relatări, faptul de a fi asemenea zeilor este înțeles în termeni de obținere a nemuririi, pe când în relatarea biblică, este înțeles în termenii înțelepciunii.

3:7. semnificația frunzei de smochin. Chiar dacă frunzele de smochin sunt cele mai mari frunze din Canaan, ele pot fi doar un acoperământ parțial pentru cuplul cuprins de rușine. Semnificația utilizării frunzelor de smochin poate sta în simbolismul fertilității. Consumând din fructul pomului interzis, primul cuplu a pus în mișcare rolul lor viitor de părinți și cultivatori de pomi și de cereale.

3:8. „răcoarea dimineții”. Terminologia *akkadiană a demonstrat faptul că termenul tradus prin „zi” poate avea și sensul de „furtună”. Sensul acesta poate fi descoperit și în textul din Țefania 2:2. Aici, este pus, adesea, în legătură cu divinitatea care apare în furtună pentru a judeca. Dacă acesta este sensul corect al termenului în acest pasaj, ei au auzit tunetul (termenul tradus prin „sunet” este adesea pus în legătură cu tunetul) Domnului mișcându-Se prin grădină în vântul furtunii. În acest context, e de înțeles de ce s-au ascuns primii oameni.

3:14. „să mănânci țărână”. Zugrăvirea prafului sau a țărâni ca hrană este tipică pentru descrierile lumii subpământene din literatura antică. În *Epopeea lui Ghilgameș*, Enkidu visează lumea subpământeană pe patul său de moarte și o

descrie ca pe un loc lipsit de lumină, unde „pulberea le este hrană, iar noroiul le este mâncare”, o descriere cunoscută și din *Coborârea lui Iștar la iad*. Acestea, foarte probabil, sunt considerate ca fiind specifice lumii subpământene deoarece descriu mormântul. Pulberea umple gura cadavrului, dar va umple și gura șarpelui care se va târî pe pământ de acum înainte.

3:14–15. blesteme asupra șerpilor. Textele egiptene ale piramidelor (provenind din a doua jumătate a mileniului III) conțin mai multe descântece rostite atât împotriva șerpilor, cât și împotriva altor creaturi considerate periculoase sau dăunătoare care îi amenință pe cei morți. Unele dintre aceste descântece impuneau șerpilor să se târască pe pânțele (să stea cu capul pe pământ), fără să-și ridice capul în poziție de atac. Un șarpe care se târăște pe pânțele nu este periculos, în timp ce unul arcuat, cu capul sus, se apără sau atacă. Călcare șarpelui este descrisă în aceste texte drept mijlocul prin care este biruit.

3:14–15. toți șerpii sunt veninoși. Deși se știe că nu toți șerpii sunt veninoși, amenințarea venită din partea unora, în graba de a se apăra, este legată de toate speciile de șarpe. Dintre cele 36 de specii de șarpe cunoscute în regiune, singura specie otrăvitoare din nordul și centrul Israelului este vipera (*vipera palaestinae*). Șerpii sunt asociați, uneori, cu fertilitatea și cu viața (vezi șarpele de bronz din pustiu). Totuși, sunt asociați cel mai adesea cu lupta pentru viață și iminența morții. Șerpii veninoși sunt, de regulă, cei mai agresivi, motiv pentru care atacul șarpelui era întotdeauna perceput ca o lovitură care poate fi mortală.

3:16. durerile nașterii. Probabil manifestând caracterul dual al vieții, bucuria maternității poate fi gustată doar prin chinurile nașterii. În absența medicinei moderne, chinurile sunt descrise ca agonia cea mai cruntă posibil pentru oameni (vezi Is. 13:8; 21:3) și zei (vezi plânsul zeiței *babiloniene *Iștar din episodul cu potopul din *Epopoea lui Ghilgameș* când asistă la oroarea potopului dezlănțuit). *Babilonienii asociau demonii, precum Lamaștu, cu chinurile nașterii și cu condițiile precare ale vieții atât pentru mamă, cât și pentru copil, în procesul nașterii.

3:16. relația soț-soție. Căsătoriile aranjate minimalizau rolul dragostei romantice în societatea Israelului antic. Totuși, în această societate cu condiții vitrege de muncă, bărbații și femeile trebuiau să muncească în echipă. Deși sarcina și creșterea copilului limitau periodic contribuția

femeii la munca pe câmp sau în atelier, supra-viețuirea unui cuplu se baza în mare parte pe contribuția fiecăruia și pe numărul copiilor născuți. Stăpânirea soțului asupra soției sale, deși evidentă în anumite familii, nu era totuși idealul într-o relație de acest tip în Antichitate. Fiecare își avea rolul său specific, chiar dacă drepturile legale cu privire la încheierea de contracte și deținerea de proprietăți și drepturile de moștenire erau controlate, în special, de bărbați. La fel de bine, se știe că preocuparea pentru castitatea femeii a condus la restricționarea asocierii femeilor și la controlul bărbaților asupra procesului legal.

3:17. „trudă”. În gândirea mesopotamiană, oamenii au fost creați pentru a fi sclavi și pentru a executa munca pe care zeii s-au săturat să o mai facă, în mare parte fiind vorba de muncile agricole. În **Enuma eliș*, întregul proces de creare a oamenilor viza eliberarea zeilor de povară, contrar relatării biblice unde oamenii sunt creați ca să stăpânească și sunt împovărați de muncă doar ca urmare a căderii.

3:18. „spini și mărăcini” [NTR]. *Epopoea lui Ghilgameș* descrie un spațiu paradisiac cu plante și arbori care produc nestemate și pietre prețioase în loc de spini și mărăcini.

3:20. semnificația numelui. Mai devreme, Adam a numit animalele, un fapt care demonstra autoritatea sa asupra lor. Numirea Evei, de această dată, sugerează poziția de stăpânire a lui Adam, după cum se făcea referire în v. 16. În lumea antică, când un rege pune pe tron un rege vasal, suveranul îi dădea un nume nou pentru a-și demonstra autoritatea asupra lui. La fel, când Dumnezeu intră în relație de *legământ cu Avram și cu Iacov, El le schimbă numele. Se poate invoca aici un alt exemplu din relatarea *babiloniană despre creație, **Enuma eliș*, care începe cu situația existentă înainte de numirea cerului și a pământului. Apoi, relatarea continuă cu atribuirea numelor, tot așa cum Dumnezeu a numit lucrurile create în relatarea din Geneza 1.

3:21. „haine de piele”. Până astăzi, tunica lungă purtată peste haine este piesa vestimentară a multor popoare din Orientul Mijlociu. Aceasta a înlocuit frunzele de smochin inadecvate folosite inițial de Adam și de Eva. Dumnezeu le asigură îmbrăcămintea ca pe un dar pe care un patron îl oferă clientului său. Darurile care constau în îmbrăcămintea se numără printre cele mai comune daruri menționate în Biblie (vezi cazul

lui Iosif din Gen. 41:42) și în alte texte antice. Acestea îi pregătește și pentru rigorile vremii și pentru munca din perioada următoare. În *Mitul Adapa* (vezi comentariul la 3:2–5), după ce *Adapa pierde șansa de a consuma pâinea și apa vieții, primește îmbrăcăminte de la zeul Anu înainte ca să fie alungat din prezența sa.

3:24. heruvim. Heruvimul este o creatură supranaturală la care Vechiul Testament face referire de 90 de ori, fiind prezentat în calitate de protector al prezenței lui Dumnezeu. De la calitatea de protector al pomului vieții la reprezentarea ornamentală de deasupra Chivotului Legământului și la ființele de la tronul lui Dumnezeu din vedenia lui Ezechiel, heruvimul este întotdeauna asociat cu persoana sau însușirile divinității. Descrierile biblice (Ezec. 1:10) concordă cu descrierile arheologice care sugerează că sunt creaturi complexe (asemenea grifonilor sau sfinșilor). Reprezentările acestor creaturi se regăsesc, adesea, flankând tronul regelui. În Geneza, heruvimii străjuiesc drumul către pomul vieții, acum proprietatea lui Dumnezeu interzică omului. Un sigiliu neosirian interesant zugrăvește ceea ce pare să fie un pom flankat de două asemenea creaturi și divinități șezând pe spatele lor și susținând un disc solar înaripat.

4:1–16

Cain și Abel

4:1–7. sacrificiile aduse de Cain și de Abel. Sacrificiile aduse de Cain și de Abel nu sunt descrise ca jertfe pentru păcat sau jertfe de ispășire. Termenul folosit le califică, în general, drept „daruri” – un cuvânt îndeaproape asociat cu darul de mâncare descris mai târziu în Leviticul 2. Acesta pare să exprime mulțumirea față de Dumnezeu pentru generozitatea Lui. De aceea și Cain trebuia să aducă o ofrandă din munca lui, pentru că sângele nu era obligatoriu pentru o asemenea ofrandă. De notat că Geneza nu precizează că Dumnezeu ar fi solicitat aceste ofrande, deși El le acceptă ca mijloace de exprimare a mulțumirii. Totuși, mulțumirea nu este exprimată când darul este oferit cu rețineră, așa cum a fost oferit darul lui Cain.

4:11–12. stil de viață nomad. Stilul de viață nomad la care este osândit Cain reprezintă o diviziune economico-socială principală a societății antice. După domesticirea animalelor în jurul anului 8000 î.H., nomadismul pastoral a devenit principala îndeletnicire economică în

triburi și în mediul rural. În general, creșterea animalelor a fost parte a economiei rurale mixte, alături de agricultură și comerț. Totuși unele grupuri și-au concentrat eforturile în special asupra conducerii turmelor de oi și de capre pe alte pășuni odată cu schimbarea anotimpurilor. Acești ciobani au urmărit anumite rute de migrație cu surse de apă și pășuni potrivite pentru animalele lor. Uneori erau încheiate contracte cu comunitățile rurale de pe traseu pentru folosirea holdelor secerate ca pășune. Acești ciobani se ciocneau, uneori, cu comunitățile rurale pentru drepturile de folosire a apei sau din pricina unor razii. Guvernele au încercat să controleze grupurile de nomazi și să le restricționeze mișcările, dar aceste încercări, de obicei, nu au avut succesul scontat pe termen lung. Ca urmare, au apărut unele relatări despre conflictul dintre ciobanii și agricultorii care se luptau pentru dreptul de exploatare a pământului.

4:14–15. răzbunarea sângelui. În zonele unde guvernul central nu a câștigat controlul deplin, răbufneau, adesea, dușmăniile ancestrale între familii. Acestea se bazau pe principii simplu „ochi pentru ochi” care pretindea moartea criminalului sau a unui membru din familia lui ca despăgubire. Exista și presupunerea că relațiile de rudenie includeau datoria de a proteja onoarea familiei. Nicio daună nu putea fi trecută cu vederea, altminteri familia respectivă era considerată prea slabă pentru a se apăra, iar alte grupuri ar fi abuzat de ea. Comentariul lui Cain dă de înțeles că există o familie mai extinsă și că cineva din familia lui Abel s-ar putea răzbuna pe el.

4:15. semnul lui Cain. Cuvântul ebraic folosit aici nu indică un tatuaj sau o mutilare care i se face unui criminal sau unui sclav (precum cele la care fac referire legile din *Eșnunna și *Codul lui Hammurabi*). Cel mai bine seamănă cu semnul protecției divine pus pe frunțile inocenților de la Ierusalim (Ezec. 9:4–6). Poate fi și un semn extern care i-ar putea determina pe semeni să îl trateze cu respect sau cu atenție. Totuși s-ar putea să reprezinte un semn al lui Dumnezeu prin care Cain avea să fie ferit de rău și de atacul oamenilor.

4:17–26

Descendența lui Cain

4:17. construirea orașelor. Întrucât întemeierea unui oraș este atât de strâns legată de întemeierea unui popor sau a unei națiuni în lumea antică, povestirile despre întemeietori

și circumstanțele întemeierii sunt o parte din moștenirea fundamentală a populației din zona respectivă. Aceste povestiri includ, în general, o descriere a resurselor naturale care l-au atras pe constructor (rezerva de apă, pășunile și terenul arabil, elemente naturale de apărare), atribuțiile speciale ale constructorului (putere și/sau înțelepciune ieșită din comun) și călăuzirea din partea zeului protector. Orașele erau construite pe malul sau în apropierea apelor curgătoare sau ale izvoarelor. Ele serveau ca centre comerciale, culturale și religioase pentru o regiune mult mai mare și, astfel, au ajuns centre politice și orașe-stat. Organizarea necesară pentru construirea orașelor și pentru întreținerea zidurilor din chirpici și piatră a dus la apariția consiliilor de bătrâni și a monarhiilor cu rol guvernator.

4:19. poligamia. Practica prin care un bărbat se căsătorește cu mai multe femei este cunoscută ca poligamie. Obiceiul se baza pe câțiva factori: (1) dezechilibru între numărul bărbaților și cel al femeilor, (2) nevoia de a produce un mare număr de copii care să îngrijească turmele și/sau să lucreze pământul, (3) dorința de a spori prestigiul și bogăția prin contracte maritale multiple, (4) o rată ridicată a mortalității în rândul femeilor la naștere. Poligamia era cel mai întâlnită în grupurile de ciobani nomazi și comunitățile rurale de agricultori, unde era important ca fiecare femeie să fie membră a unei familii și să fie productivă. Monarhii, de asemenea, practicau poligamia, în primul rând ca mijloc de realizare a alianțelor cu familii puternice sau cu alte popoare. În asemenea situații, soțiile puteau fi luate ca ostatic dacă relațiile politice se înrăutățeau.

4:20. domesticirea animalelor. Creșterea animalelor este primul pas în domesticirea lor, întrucât presupunea controlul uman asupra reproducerii lor, asupra rezervelor de hrană și asupra teritoriului. Oile și caprele au fost primele animale domesticite, existând dovezi în acest sens din mileniul IX î.H. Vitele au fost domesticite ceva mai târziu, iar dovezile domesticirii porcului apar în secolul VII î.H.

4:21. instrumentele muzicale. Acestea s-au numărat printre primele invenții ale oamenilor. În Egipt, primele fluieri datează din mileniul IV î.H. Într-un cimitir regal din *Ur, au fost descoperite mai multe psalterioane și lire împreună cu o pereche de fluieri de argint, dateate de la începutul mileniului II. Fluierile din os sau lut datează cel puțin din mileniul IV î.H.

Instrumentele muzicale întrețineau atmosfera și ritmul necesar dansurilor și executării unor *ritualuri, precum procesiunile și *dramele cultice. Pe lângă instrumentele de percuție (tobe și tamburine), cele mai obișnuite instrumente folosite în Orientul Apropiat antic au fost psalterioanele și lirele. Astfel de obiecte au fost găsite în mormintele descoperite de arheologi și au fost reprezentate pe pereții templelor și ai palatelor. Ele sunt descrise în literatură ca mijloace de liniștire a sufletului, de invocare a zeilor și de asigurare a cadenței unei armate în pas de defilare. Muzicanții erau constituiți într-o breaslă și erau foarte respectați.

4:22. prelucrarea metalelor în vechime. Ca parte a relațiilor despre apariția meșteșugurilor și a tehnologiei în genealogia lui Cain, este potrivit să luăm în discuție și originea prelucrării metalelor. *Textele asiriene menționează zonele Tabal și Musku, din munții Taurus (estul Turciei de astăzi) ca primele regiuni care au cunoscut prelucrarea metalelor. Unelte, armele și obiectele casnice de cupru au început să fie topite și forjate încă din mileniul IV î.H. Apoi, la începutul mileniului III, s-au introdus aliajele din cupru, mai ales bronzul, ca materie primă pentru recipientele de tablă și au fost descoperite în afara Orientului Apropiat antic, iar rutele comerciale s-au extins permițând răspândirea lor în Egipt și în Mesopotamia. Fierul, un metal pentru a cărui rafinare și prelucrare e nevoie de temperaturi mai înalte și burdufuri de piele (după cum arată frescele din mormintele egiptene de la Beni Hasan), a apărut ultimul, spre sfârșitul mileniului II î.H. Fierarii *hitiți par să fi fost primii care au exploatat noua tehnologie și au răspândit-o spre est și spre sud. Fierul meteoritic a fost forjat la rece timp de secole, înainte să fi apărut tehnica topirii acestuia. Deși nu era o industrie mare ca forjarea depozitelor de mineruri terestre, prelucrarea fierului meteoritic poate explica unele menționări timpurii ale fierului înainte de *Epoca Fierului.

5:1–32

Descendența lui Set

5:1. „cartea neamurilor lui (toledot)”. Acest capitol începe cu „cartea neamurilor lui Adam” – la fel cum 2:4 s-a referit la cartea cerului și a pământului. Geneza folosește această etichetă de 11 ori. Primele traduceri au folosit termenul „genealogie”, deși cele mai recente preferă „relatare”. Într-adevăr, în alte locuri din Biblie,

termenul este asociat cu genealogiile. Unii cred că, în Geneza, termenul indică sursele scrise pe care autorul le-a folosit pentru compilarea lucrării sale. Sau termenul este pur și simplu înțeles ca prezentând popoare și evenimente care au rezultat din persoana numită. Oricum, aceste formulări servesc ca repere de diviziuni între secțiunile cărții.

5:1–32. importanța genealogiilor. Genealogiile reprezintă continuitatea și relația. Adesea erau folosite în Orientul Apropiat antic pentru putere și prestigiu. Genealogiile liniare pornesc din punctul A (de exemplu, crearea lui Adam și a Evei) și sfârșesc în punctul B (de exemplu, Noe și Potopul). Intenția acestora este să umple golul dintre două evenimente majore. Alternativa este o genealogie verticală, urmărind descendenții unei singure familii (Esau în Gen. 36:1–5, 9–43). În cazul genealogiilor liniare, timpul real reprezentat de aceste generații succesive nu pare să fie la fel de important ca impresia de desăvârșire sau de adeziune la un scop (precum porunca de a fi roditor și de a umple pământul). Genealogiile verticale pun accent pe dovedirea legitimității membralității într-o familie sau într-un trib (ca în genealogiile levitice din Ezra 2). Sursele mesopotamiene nu oferă multe genealogii, dar cele mai multe dintre cele cunoscute sunt liniare. Cele mai multe dintre acestea aparțin unei familii regale sau cărturărești și se întind numai pe trei generații, fără ca vreuna să depășească 12 generații. Genealogiile egiptene sunt ale unor familii preoțești și sunt tot liniare. Ele se întind pe 17 generații, dar nu devin uzuale decât în mileniul I î.H. Genealogiile sunt, adesea, aranjate după un crietriu literar. Astfel, genealogia de la Adam la Noe și cea de la Noe la Avraam, de exemplu, sunt concepute astfel încât să conțină zece membri, iar ultimul dintre ei să aibă trei fii. Comparând genealogiile biblice, constatăm adesea că sunt generații omise în fiecare prezentare. Acest tip de prescurtare se regăsește și în documentele genealogice *asiriene. Prin urmare, nu trebuie să credem că scopul genealogiei este să prezinte fiecare generație în parte, așa cum se întâmplă în cazul unui arbore genealogic.

5:3. „Adam a născut un fiu după chipul și asemănarea sa”. Același tip de comparație este realizat și în **Enuma eliš* între generațiile succesive de zei. Zeul Anșar îl odrăsește pe Anu după chipul său, iar Anu îl odrăsește pe Enki după chipul său.

5:3–32. vieți lungi. Deși nu există o explicație satisfăcătoare pentru durata mare a vieții oamenilor dinainte de Potop, s-au descoperit liste de regi *sumerieni care pretind că au domnit înainte de Potop pentru perioade de până la 43 200 de ani. Sumerienii foloseau sistemul numeric sexagesimal (o combinație între sistemul în baza șase și cel în baza zece), iar când numerele din listele regilor sumerieni sunt convertite în sistemul decimal, ele sunt foarte aproape de duratele vârstelor din genealogiile antediluviene ale Genezei. Evreii, asemenea celor mai multe popoare semite, foloseau sistemul decimal, fapt datat încă de la apariția scrisului.

5:21–24. Dumnezeu l-a luat pe Enoh. Al șaptelea personaj din genealogia lui Set, Enoh, este și cel mai de seamă reprezentant al listei. Ca urmare a umblării lui cu Dumnezeu (o expresie care sugerează pietatea), el a fost „luat” – o alternativă la moarte, destinul specificat pentru fiecare dintre ceilalți membri ai genealogiei. Textul nu precizează unde a fost luat, o indicație posibilă că autorul nu știa. Putem presupune, propriu-zis, că se credea că a fost dus într-un loc mai bun, pentru că acest destin a fost apreciat a fi o recompensă pentru relația apropiată pe care o avusese cu Dumnezeu, însă textul nu spune decât că a mers la cer sau a mers să fie cu Dumnezeu. Lista mesopotamiană a înțelepților antediluvieni afirmă cu privire la cel de-al șaptelea, pe nume Utuabzu, că a urcat la cer. În textele egiptene ale piramidelor, Șu, zeul aerului, primește porunca de a-l lua pe rege la cer ca să nu moară pe pământ. Acest fapt reprezintă tranziția de la starea de muritor la cea de nemuritor. Scrierile evreiești din perioada ulterioară Vechiului Testament speculează mult cu privire la Enoh și îl zugrăvesc ca o sursă antică de revelație și de vedenii apocaliptice (1, 2 și 3 Enoh).

5:29. „ne va mângâia”. Numele Noe, însemnând „odihnă”, aduce din nou în atenție importanța acestui motiv în Orientul Apropiat antic (vezi comentariul la 2:1–3). Zeii mesopotamienilor au declanșat Potopul pentru că umanitatea îi deranja. În cazul acesta, Potopul le-a oferit odihnă zeilor. Conform Genezei, prin însăși nașterea sa, Noe îi eliberează pe oameni de blestemul lui Dumnezeu.

6:1–4

Fiii lui Dumnezeu și fiicele oamenilor

6:2. „fiii lui Dumnezeu”. Această expresie este folosită și în alt loc în Vechiul Testament, cu

referire la îngeri, dar ideea de filiație în raport cu Dumnezeu este zugrăvită și la nivel comunitar pentru israeliți sau, în mod individual, pentru regi. În Orientul Apropiat antic, regii erau priviți ca având o relație filială cu divinitățile și erau adesea considerați a fi fost odrăsliți de divinități.

6:2. „și-au luat de neveste pe acelea pe care și le-au ales”. Această practică a fost interpretată de unii ca făcând referire la poligamie. Deși nu putem să ne înțelegem de faptul că poligamia era practică, este dificil să ne imaginăm de ce merita să fie precizat acest fapt aici, din moment ce poligamia era o practică acceptată chiar și în Israel în perioada Vechiului Testament. Aceasta este o referire, mai degrabă, la „dreptul nopții dintâi”, citat ca una dintre practicile la care recurgeau regii conform **Epopiei lui Ghilgameș*. Regele, în calitate de reprezentant al zeilor, putea să-și exercite dreptul de a petrece noaptea nunții cu orice femeie cununată. Se presupune că ritualul era perceput ca un *rit al fertilității. Dacă textul de față se referă la această practică, atunci aceasta ar oferi o explicație a naturii ofensei.

6:3. „o sută douăzeci de ani”. Limitarea vârstei la 120 de ani se referă cel mai probabil la reducerea mediei de viață a oamenilor, din moment ce este precizată în contextul unei afirmații despre condiția muritorilor. Din moment ce versetul este greu de tradus, comentatorii moderni au convenit să-l traducă astfel: „Duhul Meu nu va rămâne purerea în om”, afirmând, astfel, condiția omului de muritor. Așa cum ofensa poate fi înțeleasă în lumina informației din *Epopaea lui Ghilgameș*, informația se poate referi la căutarea neconținută după nemurire; o asemenea căutare se află și în miezul *Epopiei lui Ghilgameș*. Deși Ghilgameș a trăit în epoca postdiluviană, aceste elemente ale narațiunii corespund experienței umane universale. Un text de înțelepciune din orașul Emar menționează 120 de ani ca fiind numărul maxim de ani dați oamenilor de către zei.

6:4. „uriași” [*nefilim* în ebraică (n.tr.)]. *Nefilim* nu este o denumire etnică, ci descrierea unui anumit tip de indivizi. În Numeri 13:33, aceștia sunt identificați, alături de descendenții lui Anac, drept unii dintre locuitorii Canaanului. Cei din urmă sunt descriși ca uriași, dar nu avem niciun motiv să-i considerăm pe *nefilim* uriași. Mai degrabă, termenul îi descrie pe eroii războinici, probabil echivalentul antic al cavalerilor aventurieri.

6:5–8:22

Potopul

6:13. violența drept cauză a Potopului. În relatarea despre Potop din epopeea *Atrahasis*, motivul pentru care zeii decid să declanșeze un potop de ape peste pământ este zgomotul produs de oameni. Această observație nu este neapărat diferită de versiunea biblică pentru că „zgomotul” poate fi și rezultatul violenței. Sângele lui Abel strigă din pământ (4:10), iar strigătul Sodomei și al Gomorei este mare (Gen. 18:20). Zgomotul putea fi generat de numărul mare al petițiilor trimise zeilor pentru a da răspuns la violența și sângele vărsat al victimelor care strigau în necazurile lor.

6:14. „lemn de gofer”. Termenul ebraic, tradus ca „lemn de chiparos” în unele versiuni, este *gofer*. Materialul rămâne necunoscut, deși, fără îndoială, se referă la lemnul unei specii de conifer despre care se credea că era de esență tare și de mare durabilitate. Lemnul de chiparos a fost frecvent folosit de constructorii de nave în Orientul Apropiat antic. La fel, egiptenii puneau mare preț pe lemnul de cedru din Liban pentru construirea barcurilor folosite pentru navigația pe Nil, după cum ne spun unele documente din secolul XI î.H., precum *Călătoria lui *Uenamon*.

6:14. ambarcațiunile din lumea antică. Înaintea inventării navelor maritime care puteau transporta persoane și mărfuri pe apele agitate ale Mediteranei, cele mai multe ambarcațiuni erau confecționate din piele sau trestii și erau menite să navigheze prin mlaștini sau în apropierea țărmului. Acestea erau folosite la pescuit și la vânătoare și nu se poate să fi avut mai mult de 3 m [10 ft] lungime. Adevăratele ambarcațiuni pentru navigare maritimă, cu o lungime de peste 50 m [170 ft], sunt zugrăvite pentru prima dată în arta egipteană a Vechiului Regat (cca 2500 î.H.) și sunt descrise în textele de la *Ugarit (1600–1200 î.H.) și în textele feniciene (1000–500 î.H.). Resturi din vasele naufragiate din a doua jumătate a mileniului II î.H. (*Epoca Bronzului Târziu) au fost descoperite în Mediterană. Chiar și în această perioadă, navigația se desfășura în apropierea țărmului, cu călătorii mai lungi până în Creta sau Cipru, ca și în porturile aflate de-a lungul coastei Egiptului, al Golfului Persic și al Asiei Mici.

6:14–16. mărimea arcei. Pe baza dimensiunii de un cot, echivalent cu 45 cm [18 in], arca pe care a construit-o Noe măsoară 135 m [450 ft] în

lungime, 22 m [75 ft] în lățime și 13 m [45 ft] în adâncime. Dacă ar fi avut un fund plat, capacitatea totală trebuie să fi fost de trei ori mai mare decât cea a Tabernaculului (100 coți în lungime și 50 coți în lățime conform Ex. 27:9–13), cu un deplasament de 43 000 t. În comparație cu acesta, arca pe care a construit-o *Utnapiștim în versiunea *babiloniană a *Epopiei lui Ghilgameș* are forma unui cub sau a unui zigrat (120/120/100 coți) cu deplasament de trei sau patru ori mai mare decât arca din Geneza. Arca lui Noe nu a fost proiectată pentru navigare – nu se menționează nimic despre cârmă sau pânze. Astfel, soarta celor de pe vas era în mâna lui Dumnezeu. Deși *Utnapiștim se folosește de serviciile unui navigator, forma arcei sale poate fi magică, din moment ce nu avea nevoie să fie protejată de zei.

6:15–16. unitățile de măsură pentru lungime. Unitatea de măsură standard pentru lungimi era cotul, care avea 45 cm [18 in]. Aceasta era bazată pe lungimea brațului unui om de la vârful degetelor până la cot. Alte unități erau șchioapa, latul palmei și degetul. Folosirea echivalenței de „patru degete pentru un lat de palmă” și a „24 de degete pentru un cot” este întâlnită frecvent în Orientul Apropiat antic. Se întâlnesc anumite variațiuni ca în Egipt unde șapte laturi de palmă echivalează cu un cot sau în *Babilonia unde 30 de degete echivalează cu un cot până în perioada *chaldeană (posibil pe baza folosirii sistemului matematic sexagesimal).

6:17. dovezi arheologice ale Potopului. Până în momentul de față nu există nicio dovadă

arheologică convingătoare cu privire la potopul descris de Biblie. Examinarea straturilor aluvionare din cetățile *sumeriene din *Ur, Kiș, Șuruppak, *Lagaș și *Uruk (toate având straturi de ocupare cel puțin până în 2800 î.H.) provin din perioade diferite și nu reflectă un potop masiv unic care să le fi inundat simultan. În mod similar, cetatea Ierihon, care a fost ocupată continuu începând din 7000 î.H., nu prezintă niciun fel de depozite aluvionare. Studiile climatologice au indicat că perioada dintre 4500 și 3500 î.H. a fost semnificativ mai umedă, dar această observație nu ne ajută să mergem mai departe. Căutarea resturilor arcei lui Noe s-a concentrat pe vârful Agri Dagh (5 181 m [17 000 ft]) din apropierea lacului Van din Turcia. Totuși niciun munte din lanțul muntos Ararat nu este menționat în relația biblică, iar fragmentele de lemn care au fost datate prin metoda izotopului de carbon 14 nu datează mai devreme de secolul V d.H.

7:2–4. șapte din fiecare specie. Deși Noe a luat în arcă două dintre cele mai multe specii, el primește porunca de a lua șapte perechi din fiecare specie de animal curat și din fiecare pasăre. Era nevoie de mai multe animale curate atât pentru sacrificiul de după potop, cât și pentru repopularea mai rapidă a pământului pentru binele oamenilor. Unele *ritualuri de sacrificare presupuneau șapte animale din fiecare categorie menționată (vezi 2 Cron. 29:21), dar Noe cu siguranță nu urma să le sacrifice pe toate.

7:2. „curat” și „necurat” înainte de Moise. Distincția dintre animalele curate și cele

Relatările despre Potop din Orientul Apropiat antic

Cele mai semnificative relatări ale potopului din Orientul Apropiat antic se găsesc în epopeea *Atrahasis* și în *Epopaea lui Ghilgameș*. În aceste relatări, zeul suprem Enlil se mânie pe umanitate (în epopeea *Atrahasis* apare deranjat de „zgomotul” umanității, vezi următorul comentariu) și, după ce încearcă fără succes să remedieze situația reducând populația prin diverse mijloace ca seceta și bolile, convinge consiliul suprem al zeilor să aprobe un potop pentru distrugerea totală a umanității. Zeul Ea reușește să îl avertizeze pe un închinător loial, un rege care este îndemnat să construiască o ambarcațiune care să îi protejeze atât pe el și familia lui, cât și pe reprezentanții destoinici ai diverselor arte ale civilizației umane. Celorlalți oameni din cetate li se spune că zeii s-au mâniat pe rege și el trebuie să îi părăsească. Ambarcațiunea impermeabilizată cu smoală avea șapte punți și forma unui cub sau, mai degrabă, a unui zigrat (vezi comentariul la Gen. 11:4). Furtuna a durat șapte zile și șapte nopți, după care ambarcațiunea s-a oprit pe muntele Nisir. Au fost trimise păsări pentru a verifica dacă este oportună părăsirea arcei. Au fost aduse jertfe pentru care zeii sunt foarte mulțumitori, deoarece le lipsise hrana (jertfele) de când începuse Potopul.

Epopeea *Atrahasis* este datată de la începutul mileniului II î.H. *Epopaea lui Ghilgameș* a căpătat forma actuală în a doua jumătate a mileniului II, dar folosește materiale care erau deja în circulație încă de la sfârșitul mileniului III. Din prezentarea succintă de mai sus se pot desprinde câteva asemănări și deosebiri față de varianta biblică a Potopului. Fără îndoială, relatările din Orientul Apropiat antic și din Geneza se referă la același Potop. Faptul acesta este dovedit cu prisosință de asemănările existente între relatări. Diferențele există deoarece fiecare cultură a perceput Potopul prin filtrul propriei teologii și concepții despre lume și viață.

necurate nu a fost o inovație a revelației de la Sinai, ci o constatăm încă de pe vremea lui Noe. Înregistrările egiptene și mesopotamiene nu atestă un sistem echivalent cu acest sistem israelit de clasificare a animalelor. Deși există restricții privitoare la regimul alimentar în aceste culturi, ele tind a fi mult mai limitate, adică se preferă rezervarea anumitor animale pentru anumite clase sociale sau pentru consum în anumite zile din lună. Nici chiar în textul Genezei nu se poate presupune că această clasificare avea implicații asupra dietei. De notat că până în acest moment al istoriei nu fusese permis consumul de carne (vezi Gen. 1:29). Când s-a permis consumul de carne după Potop (9:2–3), nu erau restricții de genul „curat” și „necurat”. Drept urmare, se pare că, în această perioadă, clasificarea privea sacrificiul, nu dieta omului.

7:11. „s-au deschis stăvilarele cerului”. Textul folosește expresia poetică „stăvilarele cerului” pentru a descrie deschizăturile prin care ploaia cobora pe pământ. Acesta nu este un limbaj științific, ci reflectă perspectiva observatorului similară celei pe care o folosim atunci când spunem că soarele „apune”. Singura ocurență a acestei expresii în literatura Orientului Apropiat antic este în mitul canaanean al lui *Baal care își construiește locuința, a cărei „fereastră” este descrisă ca o deschizătură între nori. Chiar și așa, termenul nu este asociat cu ploaia. O terminologie alternativă apare în textele mesopotamiene, unde porțile cerului sunt la răsărit și la apus și sunt folosite de soare pentru a răsări și pentru a apune. Totuși și norii și vânturile folosesc aceste porți.

7:11–8:5. durata potopului. Timpul scurs în întregime în narațiunea biblică despre Potop poate fi privit diferit, în funcție de felul în care sunt puse cap la cap informațiile date. Din informațiile primite în 7:11 și 8:14 se poate deduce că Noe și familia lui au fost în arcă timp de 12 luni și 11 zile. Numărul exact de zile ar depinde de numărul de zile dintr-o lună și de situația în care s-au făcut anumite ajustări între calendarul lunar și cel solar. Cele 11 zile le-au părut interesante unora, deoarece anul lunar are 354 de zile, adică cu 11 zile mai puțin decât anul solar.

8:4. Ararat. Munții Ararat se află în regiunea lacului Van din răsăritul Turciei și a Armeniei (cunoscuți ca Urartu în inscripțiile asiriene). Acest lanț muntos (cel mai înalt vârf atingând 5 181 m [17 000 ft]) este menționat în 2 Împărați 19:37, Isaia 37:38 și Ieremia 51:27. *Epopaea lui

Ghilgameș însă descrie arca eroului potopului oprindu-se pe un anumit vârf de munte, muntele Nisir din sudul Kurdistanului.

8:6–12. utilitatea păsărilor în Orientul Apropiat antic. Unul dintre tablourile memorabile ale relatării despre Potopul lui Noe este cel în care Noe trimite păsări din arcă pentru a afla informații despre condițiile din afara arcei. Relatările Potopului din *Epopaea lui *Ghilgameș* și epopeea *Atrahasis* descriu un mod similar de folosire a păsărilor. În locul unui corb și al unui porumbel trimis de trei ori la rând, descoperim un porumbel, o rândunea și un corb. Porumbelul și rândunea se întorc pentru că nu au găsit niciun loc, dar corbul este zugrăvit (Gen. 8:7) ca unul care zboară croncănind și nu se mai întoarce (*Ghilgameș* 11:146–154). Se știe că navigatorii antici foloseau păsările pentru a-i ajuta să găsească uscatul, însă Noe nu navighează și este deja pe uscat. El nu folosește păsările pentru a afla direcția de mers. Se mai știe că zborul păsărilor servea uneori ca augure, dar nici Geneza și nici *Epopaea lui Ghilgameș* nu face observații de acest fel cu privire la zborul păsărilor trimise din arcă.

8:7. obiceiul corbilor. Spre deosebire de porumbelii sau turturele, care se întorc de unde au plecat, folosirea corbului de navigatori se bazează pe direcția lui de zbor. Observând direcția aleasă de corb, marinarul poate determina locația uscatului. Cea mai bună strategie este eliberarea unui corb întâi, după care, prin eliberări succesive ale altor păsări, se determină adâncimea apei și probabilitatea unui loc de acostare. Corbul trăiește, de obicei, cu hoituri și își găsește hrană mai ușor.

8:9. obiceiul porumbeilor. Porumbelii și turturelele nu au capacitatea de a zbura fără întreținere. De aceea navigatorii îi folosesc la identificarea unui loc de acostare. Dacă se întorc la navă înseamnă că nu există un loc de acostare. Porumbelul trăiește la joasă altitudine și are nevoie de plante pentru hrană.

8:11. semnificația ramurii de măslin. Frunza de măslin adusă de porumbel sugerează timpul necesar unui măslin ca să rodească din nou după ce a fost inundat – un reper pentru adâncimea curentă a apelor potopului. Este și simbolul vieții noi și al fertilității ce a urmat după potop. Măslinul este un copac greu de distrus, chiar dacă este tăiat. Această rămurică de curând ruptă îi arată lui Noe că procesul regenerării pământului începuse.